

บทที่ 4

สภาพทั่วไป ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และระบบเศรษฐกิจของชุมชน ลีซาว และลีเซียว

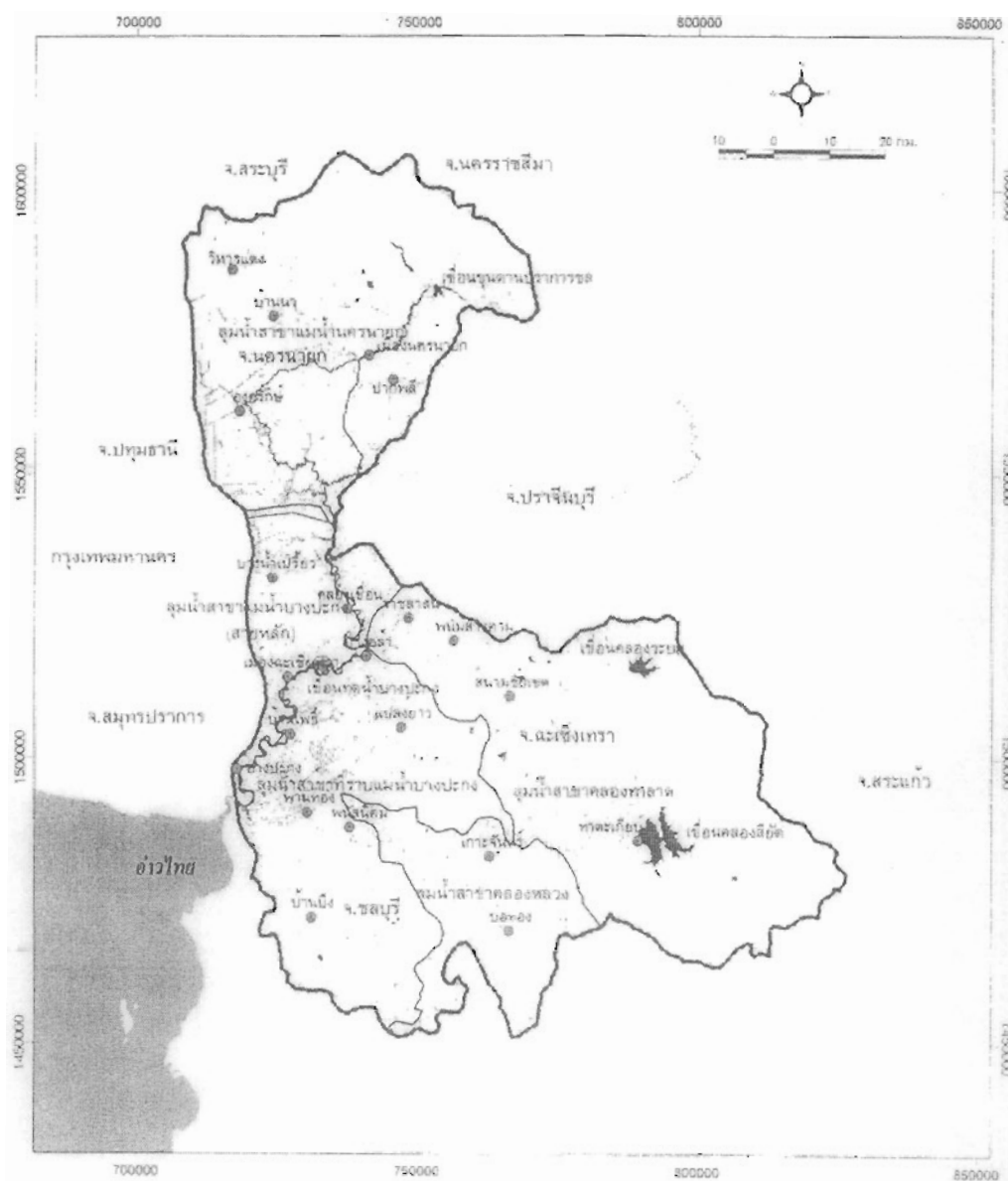
สภาพทั่วไป

สภาพภูมิศาสตร์

ลุ่มน้ำสาขาที่ราบแม่น้ำบางปะกง หรือมีการเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “ที่ราบฉนวนไทย” เป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำบางปะกงซึ่งมีกลุ่มสายน้ำหลัก 2 สาย คือ ลุ่มน้ำปราจีนบุรีและลุ่มน้ำบางปะกงที่ครอบคลุมพื้นที่ในภาคตะวันออกรวม 4 จังหวัด คือจังหวัดปราจีนบุรี นครนายก ชลบุรี และฉะเชิงเทราซึ่งประกอบไปด้วย 4 ลุ่มน้ำสาขา คือ แม่น้ำนครนายก แม่น้ำปราจีนบุรี คลองท่าลาด และคลองหลวง โดยครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดฉะเชิงเทรา (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2550, หน้า 3) ลักษณะของลุ่มน้ำนั้นเป็นทางคดเคี้ยวแบ่งออกเป็น 2 ส่วนฟากหนึ่งมีความเป็นเมืองที่มีความทันสมัย มีอาคารบ้านเรือนและโรงงานอุตสาหกรรมผุดขึ้นอยู่มากมายตามความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจ และอุตสาหกรรม ส่วนอีกฟากหนึ่งยังคงมีความเป็นธรรมชาติเขียวชอุ่มไปด้วยป่าไม้และพื้นที่เกษตรอันเต็มไปด้วยการทำนาทุ่ง สวนผลไม้ และนาข้าวที่ออกรวงสีทองอร่ามตลอดสองฝั่งน้ำป่าจาก อันเป็นพืชดั้งเดิมลุ่มน้ำบางปะกงยังคงหนาที่บิใบสีเขียวเข้ม (สุจิตระกูลสุภชัย, 2544, หน้า 98) และด้วยความแตกต่างระหว่าง 2 ฟากฝั่งทำให้เกิดเป็นเขตเศรษฐกิจที่สำคัญของจังหวัดฉะเชิงเทราซึ่งอยู่ในภาคตะวันออกและของประเทศไทย (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542, หน้า 4)

สภาพภูมิอากาศ

ลุ่มน้ำบางปะกงเป็นพื้นที่อยู่ภายใต้อิทธิพลลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากนี้ยังมีพายุดีเปรสชัน และพายุไต้ฝุ่นซึ่งมาจากทะเลจีนใต้พัดผ่านเข้ามาเป็นครั้งคราว ซึ่งส่งผลทำให้เกิดฤดูกาลต่าง ๆ ได้แก่ ฤดูฝนจะเกิดในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม ฤดูหนาวจะเกิดในช่วงปลายเดือนตุลาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ และฤดูร้อนจะเกิดในช่วงเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายน

ภาพที่ 4-1 ที่ตั้งของบริเวณลุ่มน้ำสาขาที่ราบแม่น้ำบางปะกง (โครงการบริหารจัดการนิเวศลุ่มน้ำ
บางปะกง, ม.ป.ป., หน้า 4)

จังหวัดที่ศึกษา: ฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา หรือแปดริ้ว จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ “ฉะเชิงเทรา” พอนี้ค้นเค้ามาจากหนังสือประชุมพระราชนิพนธ์ภาคปกิณกะภาค 1 ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความอ้างถึงเมืองนี้ควรจะมีชื่อเรียกเป็นภาษาเขมรบ้างภาษาไทยบ้าง ภาษาเขมร “ฉะเชิงเทรา” และภาษาไทย “แปดริ้ว” ส่วนนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีบางท่านมีความเห็นว่า “ฉะเชิงเทรา” น่าจะเพี้ยนมาจากคำเขมรที่ว่า “สตรง์ตรง” หรือ “ฉะทริงเทรา” ซึ่งแปลว่า “คลองลึก” ครั้นมีการเรียกนานวัน เสียงที่เรียกได้เพี้ยนกลายเป็น “ฉะเชิงเทรา” หรือ “แซงแซ” ซึ่งความเห็นได้ตรงกับหลักทางภูมิศาสตร์ คือ เมืองฉะเชิงเทรา ที่ตั้งอยู่สองฝั่งแม่น้ำบางปะกง เมื่อครั้งที่ขอมยังมีอำนาจปกครองแผ่นดินอยู่นั้น เมืองนี้เคยเป็นเมืองที่อยู่ภายใต้อำนาจของขอมมาก่อน ส่วนเมือง “แปดริ้ว” นั้นความเป็นมาของเมืองเคยเป็นทั้งอยู่ข้างน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วสัตว์น้ำนานาชนิด โดยเฉพาะปลาช่อนซึ่งเป็นปลาน้ำจืดที่มีตัวขนาดใหญ่ มีอยู่ชุกชุมกว่าบริเวณอื่น และเมื่อนำมาแล่นเนื้อเพื่อตากเป็นปลาแห้งจะแล่เพียงสี่ริ้วหรือห้าริ้ว ตามขนาดปกติไม่ได้ต้องแล่ออกเป็นแปดริ้ว เมืองนี้จึงได้ชื่อว่า “เมืองแปดริ้ว” ตามขนาดของปลาที่มีขนาดใหญ่โตซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของเมืองฉะเชิงเทรา (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542, หน้า 1) นอกจากนั้นเมืองแปดริ้วยังปรากฏอยู่ในนิทานพื้นบ้านที่มีการเล่าขานของคนในท้องถิ่นสืบทอดต่อกันมาจนกระทั่งปัจจุบัน คือ การที่ชาวบ้านพนมสารคามได้มีการเล่าเรื่องเกี่ยวกับ “พระรถ-เมรี” ซึ่งเป็นนิทานเรื่องหนึ่งในปัญญาสชาดว่า ได้มียักษ์ไปฆ่านางสิบสองคนแล้วได้ลากศพไปยังทำน้ำในบริเวณคลอง “ท่าลาด” แล้วชำแหละศพออกเป็นริ้ว ๆ รวมได้แปดริ้วแล้วทิ้งตามลำน้ำท่าลาดริ้วต่าง ๆ ที่ถูกทิ้งได้ลอยมาขังแม่น้ำบางปะกงจนถึงฉะเชิงเทรา เมืองนี้จึงได้มีการเรียกกันโดยทั่วไปว่า “แปดริ้ว” (สุดใจ ตระกูลสุขชัย, 2544, หน้า 9)

ส่วนในเรื่องการตั้งของเมืองฉะเชิงเทรานั้นได้มีข้อสันนิษฐานการตั้งเป็นเมืองครั้งแรกปรากฏอยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยมีฐานะเป็นเมืองชั้นในหรือเมืองจัตวาในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991-2031) แต่ต่อมาได้มีการพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ชัดเจนปรากฏมากยิ่งขึ้นตรงกับสมัยพระนเรศวรมหาราชที่มีการอาศัยเมืองฉะเชิงเทราเป็นที่รวบรวมไพร่พลและความเหมาะสมต่อการเป็นสมรภูมิการทำสงครามกองโจรทำให้เมืองฉะเชิงเทรากลายเป็นเมืองหน้าด่านป้องกันศัตรูเพื่อป้องกันเมืองหลวง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ตรงกับปี พ.ศ. 2446 พระองค์ทรงได้มีการปฏิรูปการปกครอง ฉะเชิงเทราจึงกลายเป็นมณฑลปราจีนบุรีจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2476 ได้มีการกระจายอำนาจจากส่วนกลางออกสู่ภูมิภาคฉะเชิงเทราจึงเปลี่ยนมาเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกของประเทศไทยเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน.

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าฉะเชิงเทราจะมีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงเรื่อยมา

อย่างยาวนานจนกระทั่งปัจจุบันบริเวณแหล่งนี้ถือได้ว่าเป็นแหล่งธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ และ เป็นอู่ข้าวอู่น้ำที่สำคัญทำให้ผู้คนมาตั้งรกรากเป็นจำนวนมากตั้งแต่สังคมในอดีต

ลักษณะภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศของจังหวัดฉะเชิงเทรา

ฉะเชิงเทราเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของประเทศไทย อยู่ระหว่างเส้นรุ้ง ที่ 13 องศา 10 ลิปดา ถึง 13 องศา 15 ลิปดาเหนือและเส้นแวงที่ 100 องศา 50 ลิปดา ถึง 102 องศา ลิปดาตะวันออก เป็นรูปวงรีคล้ายฆ้องหมอบ จังหวัดฉะเชิงเทราจัดอยู่ในเขตภาคกลางตะวันออก หรือ อยู่ในพื้นที่ 3 จังหวัดชายฝั่งตะวันออก (ฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง) ห่างจากกรุงเทพมหานคร โดยเดินทางรถไฟสายตะวันออกประมาณ 61 กิโลเมตร ตามทางหลวงหมายเลข 304 (สุวินทวงศ์) หรือ ประมาณ 82 กิโลเมตร ตามทางหลวงหมายเลข 34 (บางนา-ตราด) แยกเข้าทางหลวงสาย หมายเลข 314 (บางปะกง-ฉะเชิงเทรา) และประมาณ 61 กิโลเมตร ตามทางรถไฟสายตะวันออก โดยมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดนครนายกและปราจีนบุรี
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรีและอ่าวไทย
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับจังหวัดสระแก้ว และปราจีนบุรี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับกรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ และปทุมธานี

สำหรับภูมิประเทศของจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูก พื้นที่ ส่วนใหญ่โดยประมาณ 1,250,000 ไร่ มีที่ดินดอนเป็นบางส่วนโดยเฉพาะในเขตอำเภอสนามชัยเขต และอำเภอท่าตะเกียบ ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นที่ดอนป่าและภูเขา ประกอบไปด้วยภูเขาเตี้ย ๆ หลายลูก ป่าไม้ขึ้นปกคลุมที่เต็มไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด ส่วนไม้ที่มีค่าปัจจุบันเหลือเบาบางมาก บางส่วนของพื้นที่สูงกว่าระดับน้ำทะเลถึง 20 เมตร แต่บางส่วนจะมีระดับต่ำกว่าระดับน้ำทะเลมาก โดยเฉพาะภูมิประเทศแถบชายฝั่งแม่น้ำบางปะกงที่น้ำทะเลท่วมถึงเกษตรกรได้ใช้ความรู้จาก บรรพบุรุษทำเขื่อนกั้นน้ำทะเลทำให้เกิดพื้นที่สวนมาแต่อดีต

ภาพที่ 4-2 ที่ตั้งของจังหวัดฉะเชิงเทรา

ลักษณะภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศ จังหวัดฉะเชิงเทรา มีลักษณะเป็นแบบเขตเมืองร้อน หรืออากาศร้อนชื้น แถบเส้นศูนย์สูตร อุณหภูมิจะสูงเกือบตลอดปี โดยเฉพาะในช่วงเดือนมีนาคม-พฤษภาคม ซึ่งเดือนเมษายนร้อนที่สุด และเดือนธันวาคม โดยในช่วงลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้จะมีอากาศชุ่มชื้นและฝนตกตลอดฤดู ส่วนฤดูหนาวมีอากาศแห้งแล้ง

ลักษณะการปกครอง และประชากร

การปกครองของจังหวัดฉะเชิงเทรา แบ่งเขตการปกครองตามระเบียบบริหารราชการแผ่นดินออกเป็น 11 อำเภอ 93 ตำบล และ 892 หมู่บ้านมีประชากรทั้งสิ้น 668,983 คน แยกเป็นเพศชาย 328,304 คน เพศหญิง 340,679 คน โดยแบ่งจำนวนประชากรตามอำเภอ ได้ดังนี้

อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา	มีจำนวนประชากร	146,954 คน
อำเภอบางคล้า	มีจำนวนประชากร	45,333 คน
อำเภอบางน้ำเปรี้ยว	มีจำนวนประชากร	83,885 คน
อำเภอนางปะกง	มีจำนวนประชากร	83,485 คน

อำเภอบ้านโพธิ์	มีจำนวนประชากร	49,539 คน
อำเภอพนมสารคาม	มีจำนวนประชากร	79,899 คน
อำเภอราชสาส์น	มีจำนวนประชากร	12,613 คน
อำเภอสนามชัยเขต	มีจำนวนประชากร	70,819 คน
อำเภอแปลงยาว	มีจำนวนประชากร	38,948 คน
อำเภอท่าตะเกียบ	มีจำนวนประชากร	44,157 คน
อำเภอกลองเชื่อน	มีจำนวนประชากร	13,351 คน

ข้อมูลเกี่ยวกับพืชเศรษฐกิจจังหวัดฉะเชิงเทรา

จากการสำรวจข้อมูลพืชเศรษฐกิจของสำนักงานเกษตรจังหวัดฉะเชิงเทรา ในฤดูกาลผลิต ปี พ.ศ. 2552-2553 พืชเศรษฐกิจที่สำคัญมีหลายชนิด ได้แก่ ข้าวนาปี ข้าวนาปรัง ข้าวเหนียวนาปี ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ มันสำปะหลัง อ้อยโรงงาน สับปะรด ยางพารา มะม่วง มะพร้าวอ่อน มะพร้าวแก่ หนาม กล้วยน้ำว้า ไม้เศรษฐกิจ (สน, ยูคา) พืชผักและอื่น ๆ ในจำนวนพืชเศรษฐกิจทั้งหมดข้าวนาปี และข้าวนาปรัง เป็นพืชเศรษฐกิจหลักที่สำคัญของจังหวัดฉะเชิงเทรา ที่มีพื้นที่เพาะปลูก 953,198 ไร่ และพื้นที่เก็บเกี่ยวผลผลิตได้ 943,906 ไร่ ผลผลิตรวม 719,482.0 ตัน ผลผลิตเฉลี่ยไร่ละ 762 กิโลกรัม ส่วนข้าวนาปรัง มีความสำคัญรองลงมา มีการปลูกทุกอำเภอ (จัดเก็บข้อมูลข้าวเจ้าหรือข้าวเหนียวที่ปลูกอยู่ระหว่าง 1 พฤษภาคม-31 ตุลาคม โดยไม่คำนึงถึงว่าจะทำการเก็บเกี่ยวเมื่อใด) มีพื้นที่ปลูกจำนวน 379,183 ไร่ พืชที่เก็บเกี่ยว 370,823 ไร่ ผลผลิตรวม 297,488.0 ตัน ผลผลิตเฉลี่ยไร่ละ 802 กิโลกรัม แหล่งผลิตที่สำคัญ คือ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา อำเภอแปลงยาว อำเภอพนมสารคาม อำเภอราชสาส์น และอำเภอบ้านโพธิ์ (จัดเก็บข้อมูลข้าวเจ้าที่ปลูกอยู่ระหว่าง 1 พฤศจิกายน 30 เมษายน ปีถัดไป) นอกจากข้าวจะเป็นพืชเศรษฐกิจหลักของจังหวัดฉะเชิงเทราพืชไร่ประเภทอื่น ๆ เช่น มันสำปะหลัง สับปะรด อ้อยโรงงาน มะม่วง และยางพารายังเป็นพืชเศรษฐกิจที่รองมาจากข้าวนาปี ข้าวนาปรัง ที่ทำรายได้ให้กับจังหวัดลดหลั่นกันลงมา กล่าวคือ มันสำปะหลัง มีพื้นที่ปลูก 312,606 ไร่ (มีการปรับปรุงข้อมูลใหม่โดยจัดเก็บข้อมูลที่มีการเก็บเกี่ยวในเดือนตุลาคม ถึง เดือนกันยายนแล้วอนุมานกลับไปเป็นพื้นที่ปลูก) ผลผลิตเฉลี่ยไร่ละ 3,853 กิโลกรัม ผลผลิตรวมประมาณ 1,204,559.0 ตัน แหล่งผลิตที่สำคัญ อำเภอพนมสารคาม อำเภอสนามชัยเขต อำเภอแปลงยาวและ อำเภอท่าตะเกียบ สับปะรด มีพื้นที่ปลูก 21,873 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ยไร่ละ 6,387 กิโลกรัม ผลผลิตรวมประมาณ 130,680.0 ตัน แหล่งผลิตอยู่ในเขตอำเภอสนามชัยเขต อำเภอท่าตะเกียบ และอำเภอแปลงยาว อ้อยโรงงาน มีพื้นที่ปลูก 24,237 ไร่ ผลผลิตรวมประมาณ 173,995.0 ตัน แหล่งผลิตอยู่ในอำเภอแปลงยาว อำเภอท่าตะเกียบและเขตอำเภอสนามชัยเขต (ทั้งนี้ไม่รวมถึงอ้อยเขียวและอ้อยทำน้ำตาลซึ่งส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมใน

ครัวเรือน)มะม่วงมีพื้นที่ปลูกรวมทั้งสิ้น 70,159 ไร่ พื้นที่เก็บเกี่ยว 67,295 ไร่ประมาณผลผลิตเฉลี่ย ไร่ละ 598 กิโลกรัมได้ผลผลิต 40,252.0 ตันมีการปลูกกระจายในทุกอำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา มะพร้าวมีการปลูกทั่วไปทั้งมะพร้าวแก่และมะพร้าวอ่อน โดยมีพื้นที่ปลูกรวมทั้งสิ้น 21,215 ไร่ พื้นที่เก็บเกี่ยว 20,347 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ยไร่ละ 1,040 กิโลกรัม ได้ผลผลิตรวม 101,310.0 ตัน ขางพารา เป็นไม้ยืนต้นที่มีการปลูกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ พื้นที่ปลูก 151,390 ไร่ พื้นที่เก็บเกี่ยว 80,000 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ยไร่ละ 35 กิโลกรัม ผลผลิตรวม 18,790.0 ตันแหล่งปลูกที่สำคัญอยู่ที่อำเภอสนามชัยเขต อำเภอบางปะกง อำเภอบางน้ำเปรี้ยว และอำเภอบ้านโพธิ์ ปาล์มน้ำมันมีพื้นที่ปลูก 14,327 ไร่ พื้นที่เก็บเกี่ยว 5,827 ไร่ ประมาณผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ 2,101 ไร่ ผลผลิตรวม 12,242.0 ตันส่วนไม้เศรษฐกิจ (สนและยูคา) พื้นที่ปลูกรวม 279,012 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ย 12,337 ไร่ พื้นที่เก็บเกี่ยว 152,847 ไร่ แหล่งปลูกที่สำคัญ อำเภอบางปะกง อำเภอบางน้ำเปรี้ยว และอำเภอบ้านโพธิ์

ตารางที่ 4-1 การปลูกพืชเศรษฐกิจหลัก จังหวัดฉะเชิงเทรา ปี 2552-2553 (สำนักงานเกษตรจังหวัดฉะเชิงเทรา, 2553)

ชนิดพืช	พื้นที่ปลูก (ไร่)	พื้นที่เก็บ เกี่ยว (ไร่)	เกษตรกร (ราย)	ผลผลิต เฉลี่ย (กก)	ผลผลิต รวม(ตัน)	ราคาบาท/ กก.	มูลค่า ผลผลิต (ล้านบาท)
พื้นที่ทั้งหมด	236,664	-	-	-	-	-	-
พื้นที่ปลูกพืช	168,167	-	-	-	-	-	-
ครัวเรือน	7,915	-	-	-	-	-	-
เกษตรกร							
ข้าวนาปี	93,723	943,906	29,315	762	719,482.0	9.0	6,290.43
ข้าวนาปรัง	72,743	370,823	12,907	802	297,488.0	7.0	2,090.00
ข้าวเหนียวนาปี	8,529	8,529	1,318	316	2,694.0	6.9	20.00

ตารางที่ 4-1 (ต่อ)

ชนิดพืช	พื้นที่ปลูก (ไร่)	พื้นที่เก็บ เกี่ยว (ไร่)	เกษตรกร (ราย)	ผลผลิต เฉลี่ย (กก)	ผลผลิตรวม (ตัน)	ราคา บาท/ กก.	มูลค่า ผลผลิต (ล้านบาท)
ข้าวโพดเลี้ยง สัตว์	9,209	8,334	652	666	5,547.0	6.2	39.50
มันสำปะหลัง	312,606	312,606	12,432	3,853	1,204,559.0	2.2	2,621.00
อ้อยโรงงาน	24,237	21,135	383	8,233	173,995.0	0.73	149.00
สับปะรด	21,873	20,460	473	6,387	130,680.0	5.23	661.52
ยางพารา	151,390	80,000	3,294	235	18,790.0	87.0	1,780.00
มะม่วง	4,490	67,295	6,229	598	40,252.0	16.0	617.00
มะพร้าวอ่อน	2,832	12,794	4,369	1,052	13,457.0	3.47	58.69
มะพร้าวแก่	2,422	7,553	3,440	1,027	7,760.0	5.7	37.70
หมาก	2,303	7,770	1,735	1,204	9,355.0	11.0	155.00
ปาล์มน้ำมัน	-	5,827	464	2,101	12,242.0	3.5	43.99
ไม้เศรษฐกิจ (สน ยูคา)	279,012	152,847	5,312	12,337	1,885,669.0	1.95	1,389.00
พืชผัก	337	-	-	-	-	-	-
อื่น ๆ	-	-	-	-	-	-	-

หมายเหตุ: อื่น ๆ ได้แก่ กัญชาน้ำว่า แก้วมังกร ฝรั่ง ขนุน กระท้อน มะม่วงหิมพานต์ ชมพู่
น้อยหน่าและพลู ส่วนพื้นที่ปลูกข้าว จะเกินพื้นที่จริง เนื่องจากทำนาเฉลี่ย 2 ปีต่อ 5 ครั้ง

จากตารางที่ 4-1 การปลูกพืชเศรษฐกิจหลักที่ทำรายได้ให้เกษตรกร ในจังหวัดฉะเชิงเทรา ปี 2552-2553 ได้แก่ ข้าวนาปี ข้าวนาปรัง ข้าวเหนียวนาปี ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ มันสำปะหลัง อ้อย โรงงาน สับปะรด ยางพารา มะม่วง มะพร้าวอ่อน มะพร้าวแก่ หมาก ปาล์มน้ำมัน ไม้เศรษฐกิจ (สน.ยูคา) และพืชผัก

ข้อมูลเกี่ยวกับการปลูกข้าวของเกษตรกร จังหวัดฉะเชิงเทรา

การสำรวจการปลูกข้าวของเกษตรกร จังหวัดฉะเชิงเทรา ครัวเรือนที่มีอาชีพทำนา เพียงอย่างเดียวมีจำนวน 43,540 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 22.68 ครัวเรือนที่ทำนา และทำไร่ 66,086 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 34.43 และ ครัวเรือนที่ทำนา ทำไร่ และทำสวน 82,323 ครัวเรือน คิดเป็น ร้อยละ 42.89

วิธีการปลูกข้าว

จังหวัดฉะเชิงเทรา มีการปลูกข้าว แบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก คือ ข้าวนาปี และข้าวนาปรัง (ดังตารางที่ 4-2)

ตารางที่ 4-2 พื้นที่ปลูกข้าวนาปี และข้าวนาปรัง ผลผลิตและผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ จำแนกตามประเภทข้าว ปีเพาะปลูก 2552-2553 จังหวัดฉะเชิงเทรา (สำนักงานเกษตรจังหวัดฉะเชิงเทรา, 2553)

ประเภทข้าว (ไร่)	พื้นที่เพาะปลูก (ไร่)	พื้นที่เก็บเกี่ยว (ไร่)	ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ (กก.)
ข้าวนาปี	93,723	943,906	719,482.0762
ข้าวนาปรัง	72,743	370,823	297,488.0802

จากตารางที่ 4-2 พื้นที่ปลูกข้าวนาปีและข้าวนาปรัง ผลผลิตและผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ จำแนกตามประเภทข้าว ปีเพาะปลูก 2552/2553 จังหวัดฉะเชิงเทรา มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวนาปีมากกว่าข้าวนาปรัง ข้าวนาปีมีพื้นที่เพาะปลูก จำนวน 93,723 ไร่ สามารถเก็บเกี่ยวได้ 943,906 ไร่ ซึ่งคิดเป็น ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่เท่ากับ 719,482.0762 กก. ส่วนข้าวนาปรังมีพื้นที่เพาะปลูกจำนวน 72,743 ไร่ พื้นที่เก็บเกี่ยว 370,823 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ 297,488.0802 กก.

การพัฒนาองค์กรเกษตรกรและเครือข่าย

กลุ่มเกษตรกรและยุวเกษตรกร

จังหวัดฉะเชิงเทรา มีการพัฒนาองค์กรเกษตรกรและเครือข่ายจากกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มส่งเสริมอาชีพการทำนาเมืองคัก คือ ศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน กลุ่มส่งเสริมอาชีพและการทำนาเมืองคัก คือ กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกสับปะรด กลุ่มส่งเสริมผู้ปลูกถั่วเหลือง กลุ่มส่งเสริมอาชีพการทำสวนและไม้ยืนต้น เมืองคัก คือ ชมรมชาวสวนจังหวัดฉะเชิงเทรา (มะม่วง) กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกยางพารา ซึ่งกลุ่มเกษตรกรที่ได้รับการพัฒนาด้านต่าง ๆ ทั้งการบริหารจัดการองค์กรและด้านเทคโนโลยีการผลิตโดยการถ่ายทอดแบบมีส่วนร่วมตามกระบวนการโรงเรียนเกษตรกร รวมถึงกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร นอกจากนั้นยังได้มีกลุ่มยุวเกษตรกรในโรงเรียนเข้ามาช่วยทำกิจกรรมในตอนปิดเทอมอยู่ด้วย

วิสาหกิจชุมชน

จากการประชาสัมพันธ์มีผู้ขอรับการรับจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนแล้วจำนวน 247 วิสาหกิจ จำแนกกิจกรรมได้ 17 ประเภท การผลิต 5 บริการ และมีการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนโดยแบ่งออกเป็น 3 ระดับ เพื่อทราบถึงศักยภาพ และในการทำแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชน มีแนวทางดังนี้ (สำนักงานส่งเสริมการเกษตรจังหวัดฉะเชิงเทรา, 2550, หน้า 21)

กำหนดทิศทางพัฒนาวิสาหกิจชุมชนและกำหนดแผนดำเนินงานระบุวิธีการดำเนินงาน เป้าหมาย เชิงปริมาณและคุณภาพ โดยคณะกรรมการและสมาชิกวิสาหกิจชุมชนการบริหารจัดการ ด้านตลาด ข้อมูลความต้องการของลูกค้า แสดงผลิตภัณฑ์แลกเปลี่ยนและเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้ใหม่จากแหล่งอื่นในการปรับปรุงพัฒนากิจการวิสาหกิจ การวิสาหกิจชุมชนการพัฒนาผู้นำ และสมาชิกให้มีขวัญกำลังใจ เช่น การมีสวัสดิการ การช่วยเหลือแบบที่ช่วยน้องเพื่อให้ผู้เข้าสู่วงการ สามารถยืนหยัดต่อสู้ต่อไปได้การจัดสินค้าและบริการ กำหนดระบบควบคุมคุณภาพกระบวนการ ผลิตผลการผลิตให้ได้สะดวกรวดเร็ว ตรงตามความต้องการของลูกค้าและราคาที่เป็นธรรม

ตารางที่ 4-3 ข้อมูลการจัดตั้งกลุ่มองค์กรเกษตรกรของจังหวัดฉะเชิงเทรา (สำนักงานเกษตรจังหวัด ฉะเชิงเทรา, 2550, หน้า 22)

อำเภอ	แม่บ้าน (กลุ่ม/ ราย)	ยุวเกษตรกร (กลุ่ม/ ราย)	ส่งเสริม อาชีพ	วิสาหกิจ ชุมชน	อาสาสมัครเกษตร (กลุ่ม/ ราย)
เมือง ฉะเชิงเทรา	30/608	14/160	31/1,085	40/452	18/270
บางคล้า	10/194	12/154	1/20	17/233	8/120
บางน้ำเปรี้ยว	18/361	8/189	21/810	32/394	10/150
บางปะกง	15/343	4/95	9/266	17/236	12/180
บ้านโพธิ์	20/333	16/271	19/610	40/573	17/255
พนมสารคาม	18/441	2/27	36/1,509	30/301	8/120
สนามชัยเขต	17/380	5/86	45/1,352	48/953	4/60
แปลงยาว	11/185	6/57	10/313	14/230	4/60
ราชสาส์น	5/71	1/8	10/260	13/146	3/45

ตารางที่ 4-3 (ต่อ)

อำเภอ	แม่บ้าน (กลุ่ม/ ราย)	ยุวเกษตรกร (กลุ่ม/ ราย)	ส่งเสริม อาชีพ	วิสาหกิจ ชุมชน	อาสาสมัครเกษตร (กลุ่ม/ ราย)
ท่าตะเกียบ	14/246	2/17	11/360	15/297	2/30
คลองเขื่อน	10/165	3/37	10/205	8/99	4/60
รวม	168/3,327	73/1,101	203/6,790	274/3,914	90/1,350

จากตารางที่ 4-3 ข้อมูลการจัดตั้งกลุ่มองค์กรเกษตรกรของจังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่าทุกอำเภอในจังหวัดฉะเชิงเทรามีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรเกษตรกรแม่บ้าน ยุวเกษตรกร ส่งเสริมอาชีพ วิสาหกิจชุมชน และอาสาสมัครเกษตร โดยมีการแบ่งกลุ่มและจำนวนการเข้าเป็นสมาชิกแตกต่างกันในแต่ละอำเภอ

ตำบล และชุมชนที่เลือกศึกษา

ชุมชนที่ได้เลือกในการศึกษาค้างนี้ประกอบด้วย 2 ชุมชน คือ ชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว ซึ่งอยู่ในตำบลกอไผ่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

ประวัติตำบลกอไผ่

ตำบลกอไผ่ไม่ปรากฏว่ามีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยใด แต่มีคนทราบได้เล่าสืบต่อกันมาตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2420 ก่อนจะเป็นตำบลกอไผ่นั้น เป็นเพราะพระยาประเวศบุรีรมย์ได้รับการมอบหมายให้เป็นแม่กองคุมคนจีน เพื่อขุดคลองเชื่อมแม่น้ำสองสาย คือ แม่น้ำเจ้าพระยา ตรงบริเวณพระโขนงกับแม่น้ำบางปะกงตรงบริเวณท่าถั่วเพื่อใช้เป็นเส้นทางคมนาคมทางเรือ และการชลประทานช่วยในการเกษตร โดยคลองที่ขุดมีขนาดกว้าง 4 วา ขุดตามวิถีกระแสน้ำใหญ่ที่ยังไปถึงทั้งสองฝั่งคลอง และในบริเวณนี้ก็ยังไม่มีผู้คนมาอาศัยอยู่มากนักการสัญจรไปมา ยังไม่มีความสะดวกแต่อย่างใดเนื่องจากมีน้ำไหลเซาะดินริมฝั่งคลองพังทลายทำให้หญ้าแฉะขึ้นปกคลุมต่อมาในปี พ.ศ. 2420 เมื่อพระยาราชโกษา ครั้นยังมีบรรดาศักดิ์เป็น “คุณพระ” ได้รับมอบหมายให้เป็นแม่กองคุมคนจีนขุดคลองสายนี้อีกครั้งคลองสายนี้จึงได้มีชื่อเรียกว่า “คลองประเวศบุรีรมย์” ตามบรรดาศักดิ์ของพระยาประเวศบุรีรมย์หลังจากทางราชการได้ขุดคลองประเวศบุรีรมย์เสร็จ (ใช้เวลาขุดคลอง 4 ปี) ชาวบ้านที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บ้านใหญ่บางปรัง คลองบางพระ อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทราจึงได้ย้ายครอบครัวเข้ามาอยู่ในที่นาอยู่ริมฝั่งคลองประเวศบุรีรมย์ และต่อมา

จึงร่วมกันชักชวนชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงสองฝั่งคลองสร้างวัดขึ้นเพื่อใช้เป็นที่พักพิงกุศล และเมื่อสร้างจึงได้ตั้งชื่อ "วัดสีขาว" ต่อมาเมื่อมีหมู่บ้านมากขึ้นขยายเป็นตำบลในบริเวณนี้จึงให้ชื่อว่า "ตำบลกอไผ่"

สภาพทั่วไปของตำบลกอไผ่

เป็น 1 ใน 17 ตำบลของอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา มีเนื้อที่ 19.76 ตารางกิโลเมตร เป็นที่ราบลุ่มประชาชนอาศัยอยู่สองข้างทางของริมคลองสองฝั่ง ปัจจุบันมีถนนหลวงใช้จึงทำให้ประชาชนได้รับความสะดวกสบายในการเดินทางเข้ากรุงเทพฯ ได้สะดวกมากขึ้น โดยมีพื้นที่ติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	จดอำเภอเมืองฉะเชิงเทรา และตำบลเกาะไร่
ทิศตะวันออก	จดตำบลคลองประเวศ
ทิศใต้	จดตำบลหนองจอก อำเภอบางปะกง
ทิศตะวันตก	จดตำบลคลองสวน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม เหมาะเป็นแหล่งเพาะปลูกที่สำคัญ มีการระบายน้ำได้ดีจากคลองประเวศบุรีรมย์ซึ่งเชื่อมระหว่างแม่น้ำบางปะกงกับแม่น้ำเจ้าพระยา มีลำคลองซอยเป็นระยะ ๆ คือ คลองขุนพิทักษ์ คลองลัด คลองบางกะไห คลองสีเขียว คลองพระยาสมุทร คลองเกาะไร่ คลองพระยานาคราช โครงสร้างของดิน เป็นพื้นที่มีดินค่อนข้างดี อยู่ในกลุ่มนาที่ได้ผลผลิตดีของอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

ภูมิอากาศ

ตำบลกอไผ่มีภูมิอากาศ 3 ฤดู ได้แก่ ฤดูร้อน อยู่ระหว่างเดือน กุมภาพันธ์-เมษายน ฤดูฝน อยู่ระหว่างเดือน พฤษภาคม-ตุลาคม และฤดูหนาว อยู่ระหว่างเดือน พฤศจิกายน-มกราคม

ด้านศาสนา

ประชาชนชาวกอไผ่นับถือศาสนาพุทธ มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา จะมีการทำบุญ ตักบาตร ถวายสังฆทานในวันพระและวันสำคัญทางพุทธศาสนาเป็นประจำ

พื้นที่ และการปกครอง

พื้นที่ตำบลกอไผ่ แต่เดิมประกอบไปด้วย 6 ชุมชน คือ

1. ชุมชนสีด้า (หมู่ที่ 1)
2. ชุมชนสีขาว (หมู่ที่ 2)
3. ชุมชนสีเขียว (หมู่ที่ 3)
4. ชุมชนสีเหลือง (หมู่ที่ 4)

5. ชุมชนสีฟ้า (หมู่ที่ 5)

6. ชุมชนสีแดง (หมู่ที่ 6)

ต่อมาภายหลัง หลังจากที่มีการยกฐานะตำบลไปเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล และเทศบาลตำบล ก็ได้มีการแบ่งเขตการปกครองของตำบลกอไผ่ออกเป็น 2 ส่วน คือ องค์การบริหารส่วนตำบลกอไผ่ และเทศบาลตำบลกอไผ่ ชุมชนที่อยู่ภายใต้เขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลกอไผ่ ได้แก่ ชุมชนสีเขียว (หมู่ที่ 3) ส่วนที่เหลือ 5 ชุมชน จะอยู่ภายใต้เขตการปกครองของเทศบาลตำบลกอไผ่ ได้แก่ ชุมชนสีดำ (หมู่ที่ 1) ชุมชนสีขาว (หมู่ที่ 2) ชุมชนสีเขียว (หมู่ที่ 3) ชุมชนสีเหลือง (หมู่ที่ 4) ชุมชนสีฟ้า (หมู่ที่ 5) และชุมชนสีแดง (หมู่ที่ 6) (นอกจากหมู่ที่ 1, 2, 4, 5, 6 ในตำบลกอไผ่ ที่เทศบาลตำบลกอไผ่ครอบคลุมพื้นที่อยู่ด้วย ในตำบลเกาะไร่บางส่วนของหมู่ที่ 1, 2, 4 เทศบาลตำบลกอไผ่ยังครอบคลุมบางส่วนอยู่ด้วย) ทั้งนี้ เนื่องจากเทศบาลตำบลกอไผ่แต่เดิมเป็นพื้นที่ที่ตั้งขึ้นตามประกาศของกระทรวงมหาดไทยที่จัดตั้ง สุขาภิบาลกอไผ่ลงวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2499 แต่ในปี พ.ศ. 2542 ได้มีพระราชบัญญัติ เปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาลทำให้พื้นที่บางส่วนที่อยู่ในชุมชนต่าง ๆ ในสุขาภิบาล กอไผ่อยู่ภายใต้เทศบาลตำบลกอไผ่ด้วย ดังนั้นเพื่อศึกษาลักษณะทางสังคม วัฒนธรรมและระบบ เศรษฐกิจผู้วิจัยจึงได้นำพื้นที่ และเขตการปกครองที่คาบเกี่ยวกันร่วมในการศึกษาการเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมข้าวของชาวนาของทั้งสองชุมชนด้วย

ปัจจุบันชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ตำบลกอไผ่อยู่ภายใต้เขตการปกครองขององค์การบริหาร ส่วนตำบลกอไผ่ และเทศบาลตำบลกอไผ่ มีจำนวน 6 ชุมชน ได้แก่

ตารางที่ 4-4 เขตการปกครองของชุมชนภายใต้เขตการปกครององค์การบริหารส่วนตำบลกอไผ่
(องค์การบริหารส่วนตำบลกอไผ่ อำเภอบ้านโพธิ์, 2551, หน้า 4)

ชุมชนที่อยู่ในเขตการปกครองเดิมพื้นที่	ชุมชนที่อยู่ในเขตการปกครองบางส่วน	
ชุมชนสีเขียว	ชุมชนสีดำ	(หมู่ที่ 1)
		(หมู่ที่ 3)
	ชุมชนสีเหลือง	(หมู่ที่ 4)
	ชุมชนสีฟ้า	(หมู่ที่ 5)
	ชุมชนสีแดง	(หมู่ที่ 6)

ตารางที่ 4-5 เขตการปกครองของชุมชนภายใต้เขตการปกครองของเทศบาลตำบลกอไผ่
(องค์การบริหารส่วนตำบลกอไผ่ อำเภอบ้านโพธิ์, 2551, หน้า 4)

ชุมชนที่อยู่ในเขตการปกครองเต็มพื้นที่	ชุมชนที่อยู่ในเขตการปกครองบางส่วน	
	ชุมชนสีด้า	(หมู่ที่ 1)
	ชุมชนสีขาว	(หมู่ที่ 2)
	ชุมชนสีเหลือง	(หมู่ที่ 4)
	ชุมชนสีฟ้า	(หมู่ที่ 5)
	ชุมชนสีแดง	(หมู่ที่ 6)
	ชุมชนสีม่วง	(หมู่ที่ 1, 2, 4)

องค์การบริหารส่วนตำบลกอไผ่

องค์การบริหารส่วนตำบลกอไผ่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา เดิมเป็นหน่วยงานราชการที่ได้รับการยกฐานะจากสภาตำบลเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลเมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540 (ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง จัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบล, 2539) โดยมี นายกระเทียม ช้องจิต เป็นกรรมการบริหารคนแรก

ลักษณะที่ตั้งและอาณาเขต

องค์การบริหารส่วนตำบลกอไผ่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทราตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอำเภอบ้านโพธิ์ประมาณ 15 กิโลเมตร มีพื้นที่ 10,541 ไร่หรือ 16.87 ตารางกิโลเมตร โดยมีอาณาบริเวณติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อตำบลบางกะไห อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา
ทิศใต้	ติดต่อตำบลพิมพาและตำบลหนองจอก อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา
ทิศตะวันออก	ติดต่อตำบลคลองประเวศ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา
ทิศตะวันตก	ติดต่อตำบลคลองสวน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
ประชากร	

จำนวนประชากรทั้งสิ้น 2,596 คน แยกเป็นชาย 1,265 คน และหญิง 1,331 คน มีจำนวนครัวเรือน 749 ครัวเรือน (ข้อมูล 31 มีนาคม 2554) มีความหนาแน่นเฉลี่ย 154 คน/ ตารางกิโลเมตร

อาชีพ

ประชากร ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ดังนี้

1. อาชีพรับจ้างทั่วไป ร้อยละ 35
2. การเลี้ยงกุ้ง การเพาะลูกกุ้ง ร้อยละ 30
3. การเลี้ยงปลาน้ำจืด ร้อยละ 20
4. การเลี้ยงไก่ไข่ ร้อยละ 5
5. การทำนา ร้อยละ 5
6. อื่น ๆ 5%

สภาพภูมิประเทศ

ตั้งอยู่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอำเภอบ้านโพธิ์ ห่างจากบ้านโพธิ์ ประมาณ 15 กิโลเมตร มีเส้นทางติดต่อกับอำเภออย่างสะดวก จำนวน 2 เส้นทาง ทั้งทางบกและทางน้ำ ทางกายภาพเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง

ทางน้ำ

การเดินทางน้ำจะใช้คลองสี่เขียวที่ตัดผ่านชุมชน โดยเชื่อมโยงกับคลองประเวศบุรีรมย์ เพื่อเดินทางไปยังคลองอื่น ๆ ได้แก่ คลองขุนพิทักษ์ คลองสี่ขาว คลองบางกะไห คลองพระยาสมุทร คลองวัว แม่น้ำบางปะกง

แหล่งน้ำ

1. คลองขุนพิทักษ์ หมู่ที่ 1
2. คลองขุนเล็ก หมู่ที่ 1
3. หลอดยายเหลียง หมู่ที่ 1
4. หลอดตาเข้ม หมู่ที่ 1
5. คลองบางกะไห หมู่ที่ 1
6. คลองข้างบ้านนายสมศักดิ์ หมู่ที่ 2
7. คลองสี่เขียว หมู่ที่ 3,4
8. คลองขวาง หมู่ที่ 3,5
9. คลองพระยาสมุทร หมู่ที่ 5
10. คลองวัว หมู่ที่ 5,6
11. บ่อบาดาลแบบสูบ 4 แห่ง

การใช้ที่ดิน

การใช้ประโยชน์จากที่ดินส่วนใหญ่ใช้ไปเพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ อาชีพ
รับจ้างทั่วไป เลี้ยงปลา เลี้ยงกุ้ง เลี้ยงไก่ไข่ ทำนา

ด้านเศรษฐกิจ

ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างในกิจกรรมทางด้านการเกษตร เช่น ปลูกละไ้การ
ทำนา รับจ้างเตรียมดิน หว่านข้าว ใส่ยาฆ่าแมลง เกี่ยวข้าว ขายผลผลิตจากการทำนา การขาย
ละไ้การ รวมถึงขายสินค้าเครื่องใช้ต่าง ๆ รับจ้างทำผม-ตัดผม กิจการบ้านเช่า-ที่พัก

เทศบาลตำบลกอไผ่

เทศบาลตำบลกอไผ่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา เดิมมีฐานะเป็นสุขาภิบาลกอไผ่
ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย การจัดตั้งสุขาภิบาลกอไผ่ ลงวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2499 ต่อมา
ได้มีพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ. 2542 ทำให้สุขาภิบาลกอไผ่
เปลี่ยนฐานะเป็นเทศบาลตำบลกอไผ่ เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2542

ลักษณะที่ตั้งและอาณาเขต

เทศบาลตำบลกอไผ่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา มีพื้นที่ตั้งอยู่บนที่ราบห่าง
จากตัวจังหวัด 15 กิโลเมตร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัด โดยมีพื้นที่ตามประกาศ
กระทรวงมหาดไทย เรื่อง การจัดตั้งสุขาภิบาลลงวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2499 ประกอบกับ
พระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะสุขาภิบาลเป็นเทศบาล ปี พ.ศ. 2542 ครอบคลุมพื้นที่บางส่วน
ของหมู่ที่ 1, 2, 4, 5 และ 6 ของตำบลกอไผ่และหมู่ที่ 1, 2, 4 ของตำบลเกาะไร่ทำให้อาณาเขตของ
หมู่บ้าน และตำบลติดต่อกัน ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อเขตองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะไร่
ทิศตะวันออก	จรดริมคลองเขตทางหลวงฝั่งตะวันตก
ทิศใต้	จรดริมคลองพระยานาคราช ฝั่งตะวันออก
ทิศตะวันตก	เลียบตามริมคลองจรเข้เขื่อน้อย

พื้นที่ 2.97 ตารางกิโลเมตร

ประชากร

จำนวนประชากรทั้งสิ้น 4,395 คน แยกเป็นชาย 2,105 คน และหญิง 2,290 คน

สภาพภูมิประเทศ

เป็นพื้นที่ราบลุ่มมีคลองประเวศบุรีรมย์ไหลผ่านพื้นที่เทศบาลเป็นแนวยาวขนานกับถนน
กรมโยธาธิการ 2 สาย คือ สายที่ 1 ถนนที่กรมโยธาธิการสร้างเชื่อม ถนนฉะเชิงเทรา-ชลบุรี
หมายเลข 314 ถึงเขตประเวศ และสายที่ 2 อยู่ทางด้านขวาคลองประเวศบุรีรมย์โดยกรมโยธาธิการ

ได้สร้างเชื่อมติดกับอำเภอเมืองจะเชิงเทรา

การคมนาคม/ขนส่ง

เส้นทางสายหลักที่สำคัญของเทศบาลตำบลกอไก่ มีทางสายหลัก ๆ ดังนี้

1. สายที่ 1 ถนนที่กรมทางหลวงชนบทสร้างเชื่อมระหว่างถนน จะเชิงเทรา-ชลบุรี

หมายเลข 314 ถึงเขตประเวศ กรุงเทพฯ เป็นถนนลาดยางที่สามารถเดินทางได้อย่างสะดวก

2. สายที่ 2 กรมทางหลวงชนบทได้สร้างเชื่อมติดอำเภอเมืองจะเชิงเทรา อยู่ทางด้านขวาของคลองประเวศบุรีรมย์

นอกจากนี้ยังมีถนนสายรองอีกหลายสาย เชื่อมต่อกับถนนสายหลักเพื่อขนส่งสินค้า การเกษตรที่นำไปจำหน่ายในตัวเมือง

แหล่งน้ำธรรมชาติ

คลองในเขตเทศบาลตำบลกอไก่ มีจำนวนทั้งสิ้น 5 สาย คือ คลองประเวศบุรีรมย์

คลองขุนพิทักษ์ คลองสีเขียว คลองพระยาสมุทร และคลองพระยานาคราช

การใช้ที่ดิน

การใช้ประโยชน์จากที่ดินส่วนใหญ่ใช้ไปเพื่อการประกอบอาชีพทำนา เลี้ยงปลาเลี้ยงกุ้ง ในบ่อดินปลูกพืช

ด้านเศรษฐกิจ

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขายมีร้านค้ามากกว่า 100 กว่าร้าน นอกจากนั้นยังมีอาชีพรับจ้าง เนื่องจากบริเวณใกล้เขตเทศบาลจะมีโรงงานอุตสาหกรรมในเขตเทศบาลจึงเป็นแหล่งที่พักอาศัยสำหรับพนักงานและครอบครัว และเนื่องจากเศรษฐกิจที่ดีและเติบโตขึ้นทำให้ปัจจุบันประชากรในพื้นที่จึงได้หันมาทำทางด้านการเกษตรมากขึ้น เช่น การทำนา การเลี้ยงปลา เลี้ยงกุ้ง ปลูกข้าว กุ้งขาว ซึ่งมีทั้งบ่อดินและบ่อปูนรวม

ด้านเกษตรกรรม

ประชากรส่วนใหญ่ร้อยละ 95 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยมีการทำการเกษตรหลายด้านได้แก่

1. อาชีพรับจ้างทั่วไป ร้อยละ 35
2. การเลี้ยงกุ้ง การเพาะลูกกุ้ง ร้อยละ 35
3. การเลี้ยงปลาน้ำจืด ร้อยละ 15
4. การเลี้ยงไก่ไข่ ร้อยละ 5
5. การทำนา ร้อยละ 5
6. อื่น ๆ 5%

ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ และอิทธิพลแวดล้อมของวัฒนธรรมข้าว ชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว

เนื่องจากลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ และอิทธิพลแวดล้อมมีส่วนสำคัญในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชุมชนที่เป็นพื้นที่การทำวิจัยทั้งสองพื้นที่ คือ ชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว เป็นอย่างมากประกอบกับการวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ได้ นำศาสตร์ต่าง ๆ มาอธิบายการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนแบบองค์รวมข้อมูลที่ได้จากการศึกษา จึงเป็นต้องเป็นข้อมูลจากชาวบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ และผู้มีความรู้ ซึ่งจากการศึกษาสามารถแบ่งช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงออกได้เป็น 2 ช่วง ช่วงแรก เป็นการศึกษาลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และระบบเศรษฐกิจ สมัยดั้งเดิม (ก่อนปี พ.ศ. 2525) ช่วงที่สอง เป็นการศึกษาลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ (พ.ศ. 2525-ปัจจุบัน) ซึ่งการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงจากสมัยดั้งเดิมมาเป็นสมัยใหม่นั้น ได้พิจารณาจากการดำรงชีวิตที่อยู่อย่างเรียบง่ายแบบวิถีชาวบ้าน ที่อาศัยการเดินทางน้ำสัจจร ไปมาระหว่างกัน ไม่มีเครื่องไม้เครื่องมือในการผลิตที่ทันสมัย ส่วนสมัยใหม่จะให้ความสำคัญในการเปลี่ยนแปลงจากการดำรงชีวิตที่มีการใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทันสมัยโดยเริ่มพิจารณาตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงของถนนดินเปลี่ยนมาเป็นถนนลูกรัง และเป็นถนนคอนกรีต และการเปลี่ยนเครื่องมือการผลิตที่มีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับจากการใช้แรงงานสัตว์ คนเปลี่ยนมาเป็นเครื่องจักรกล ซึ่งการศึกษาดังกล่าวจำเป็นต้องศึกษาในมิติของเครือข่ายทางสังคม (Social Network) และระบบอุปถัมภ์ ระบบชลประทาน ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์สังคม วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ในกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เพราะถ้าไม่มีการนำองค์ประกอบดังกล่าวร่วมศึกษาจะไม่สามารถกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้

ดังนั้นเพื่อศึกษาวัฒนธรรมข้าว และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจำเป็นต้องศึกษาโดยเริ่มต้นจากการศึกษาถึงสภาพทั่วไปของชุมชน กำเนิดชุมชน ระบบครอบครัว และเครือญาติ ระบบการปกครอง ลักษณะของวัฒนธรรมชุมชน และแนวคิดพฤติกรรมของบุคคล และกลุ่มบุคคลในระบบเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่มีลักษณะสำคัญที่ทำให้ชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน

กำเนิดชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว

ชุมชนสีขาว เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ใน ตำบลกอไผ่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ชาวบ้านที่อยู่ในตำบลกอไผ่นี้นิยมใช้คลองประเวศบุรีรมย์เป็นเส้นทางหลักในการคมนาคมติดต่อไปมาหาสู่กัน แต่เนื่องจากชุมชนใกล้เคียง ที่อยู่ห่างจากคลองประเวศบุรีรมย์ ไม่มีเส้นทางติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ๆ การสัญจรไปมาลำบากอย่างมากชาวบ้านจึงร่วมมือกันขุดคลองจากคลองประเวศบุรีรมย์เข้าไปยังชุมชน บางกะไห และในการขุดครั้งนี้ชาวบ้านสีขาวยังมีที่ดินเป็นจำนวนมากจึงได้

อุทิศที่บางส่วนของที่อยู่เพื่อขุดคลองขึ้นการขุดคลองจึงเริ่มต้นจากข้างบ้านสีขาวที่มอบที่ให้เรื่อยมาจนกระทั่งถึงทางแยกที่ขุดคลองชาวบ้านจึงมีการเรียกว่า “ปากคลองสีขาว” จึงนำมาตั้งเป็นชื่อชุมชน “สีขาว” เป็นต้นมา ส่วนคลองที่ขุดใหม่เรียกว่า “คลองสีขาว” ยังคงมีการเรียกชื่อกันอยู่ในปัจจุบันอย่างไรก็ตามการขุดตรงบริเวณบ้านยายขาวและมาเป็นปากคลองสีขาวนั้นจากการศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชนไม่ได้มีการบันทึกว่าคลองที่ขุดขึ้นเป็นชุมชนเกิดขึ้นในสมัยใดซึ่งจากการสัมภาษณ์ ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นชาวบ้านชุมชนสีขาวมาตั้งแต่กำเนิดได้เล่าว่า ตอนที่ตนเกิดมาชุมชนสีขาวได้ถือกำเนิดขึ้นแล้ว (อ้อย เพ็ญศรี, สัมภาษณ์, 26 กันยายน 2553) ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปจากข้อมูลเห็นว่า ชุมชนนี้น่าจะมีประวัติของชุมชนที่ใกล้เคียงกับชุมชนสีเขียวน้อยกว่าไม่มากนักประมาณ 100 ปีต้น ๆ ทั้งนี้เนื่องจากข้อมูลของชุมชนสีขาวที่ได้ระบุว่า ช่วงที่ขุดคลองสีขาวชาวบ้านได้อาศัยอยู่บริเวณริมคลองประเวศบุรีรมย์มาก่อนหน้านั้นแล้วถึงจะมาขุดคลองสีขาว ซึ่งคลองสีขาวขุดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยขุดเสร็จประมาณปีพ.ศ. 2423

ส่วนชุมชนคลองสีเขียวกำเนิดของชุมชนมีลักษณะใกล้เคียงกับชุมชนสีขาว คือ ไม่มีการบันทึกหลักฐานอย่างเป็นทางการว่าเกิดขึ้นเมื่อใดเพียงแต่พอจะประมาณ ได้ว่า เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2427 เมื่อทางการขุดคลองสีเขียวนเสร็จได้ 4 ปี (เป็นคลองที่ขุดในสมัยรัชกาลที่ 5 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2421 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2423) ชาวบ้านซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่บ้านใหญ่บางปรัง คลองบางพระ อำเภอมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ย้ายครอบครัวมาอยู่ในที่นาริมฝั่งคลองประเวศบุรีรมย์ บริเวณปากคลองสีเขียวซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของชาวบ้านในชุมชน ปากคลองสีเขียว ซึ่งเป็นแหล่งของสีเขียว ผู้เป็นทวดได้เล่าว่า ตอนที่แม่ของป้ายังมีชีวิตอยู่ คือ นางถั่วเขียว เขียวมาก (ลูกของนายกล้วย สีเขียว) ได้เล่าว่าชุมชนคลองสีเขียวเริ่มจากการขุดคลองขึ้นโดยนายกล้วย สีเขียว ได้มีการขุดคลองขึ้นเพื่อเชื่อมกับคลองประเวศบุรีรมย์ตรงกับหน้าวัดสีขาวโดยขุดไปสิ้นสุดที่คลองขวาง ตำบลหนองจอก อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทราการขุดยาวประมาณ 30 เมตรเพื่อใช้เป็นทางสัญจรไปมาภายในชุมชนและเมื่อขุดเสร็จแล้วได้มีชาวบ้านเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ผู้ที่เข้ามาอาศัยชุมชนบริเวณนี้จึงเรียกว่า “ชุมชนสีเขียว” (หัวผักกาด ขาวดี, สัมภาษณ์, 1 เมษายน 2554)

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ไปซักถามชาวบ้านซึ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ ในชุมชนได้เล่าให้ฟังว่า บริเวณการตั้งของชุมชนพื้นที่คลองสีเขียวนั้นน่าจะเป็นทะเลมาก่อนเพราะเมื่อขุดลงไปลึก ๆ จะพบเปลือกหอยหลายชนิดอยู่ในบริเวณนี้เป็นจำนวนมาก และเมื่อตอนที่ตนได้ย้ายมาอยู่ในบริเวณนี้ (ย้ายมาจากแถววัดบางปรัง ตำบลบางพระ อำเภอมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา) ได้มีชาวบ้านเข้ามาอาศัยในบริเวณก่อนหน้านี้นี้ประมาณ 5-6 ครัวเรือนและคนเหล่านี้ได้เข้ามาประกอบอาชีพทำนาเนื่องจากในสมัยนั้นผู้ที่เข้ามาอยู่สามารถเข้ามาจับจองที่ดินเป็นของตนเอง และเมื่อตนได้เข้ามาตั้งรกรากก็ได้

มีอาชีพทำนาเช่นกันแต่ได้นำความรู้จากบิดามารดาที่เคยทำบริเวณวัดบางปรุง ตำบลบางพระ จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นบ้านเกิดของตนเองมาทำมาหากินในบริเวณนี้(ในอดีตบางปรุง เป็นแหล่งทำนาปลูกข้าวที่มีความอุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งในจังหวัดฉะเชิงเทรา) (ขอม ยิ่งใหญ่, สัมภาษณ์ 1 เมษายน 2554) กล่าวได้ว่า แหล่งกำเนิดชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว ทั้งสองชุมชนเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นไม่มีการจดบันทึกเป็นทางการแต่อย่างใด เพียงแต่อาศัยการกำเนิดของคลองประเวศบุรีรมย์ และคำบอกเล่าที่สืบทอดกันมาที่พอจะสันนิษฐานได้ว่าคลองที่ขุดนี้น่าจะประมาณ 127 ปี โดยผู้ขุดคลองมีจุดประสงค์หลักเพื่อใช้เป็นแหล่งสัญจร ไปมา และเพื่อช่วยในด้านเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูกข้าวที่ต้องอาศัยน้ำในการเจริญเติบโตทำให้ในเวลาต่อมามีผู้คนจำนวนมาก หลั่งไหลกันเข้ามาตั้งรกรากทำมาหากิน

สภาพทั่วไป

ชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว แต่เดิมนั้นเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นจากการที่ชาวบ้าน (กล่าวแล้วข้างต้น) เคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งรกรากด้วยการเข้ามาจับจองที่ดิน (ต่อมาเมื่อมีคนเข้ามาเป็นจำนวนมากทางการได้มีการออกโฉนดให้กับชาวบ้านครอบครอง และในปัจจุบันยังมีบางส่วนของชุมชนเป็นที่ราชพัสดุที่ทางราชการให้ชาวบ้านเป็นแหล่งทำกิน) ซึ่งบริเวณดังกล่าวเป็นท้องนาที่มีป่าปกคลุมไม่หนาแน่นนัก การเดินทางไปมาหาสู่กันโดยใช้เรือในการเดินทางลำคลองที่เชื่อมโยงภายในชุมชนจะมีคลองประเวศบุรีรมย์ คลองสีขาว และคลองสีเขียว การเชื่อมระหว่างสองฝั่งคลองจะเป็นสะพานที่ทำมาจากไม้ ส่วนถนนหนทางยังเป็นถนนทำจากดินโดยเชื่อมต่อไปยังเมืองแปดริ้ว และอำเภอบางปะกง ถนนดินที่ผ่านชุมชนสีขาวเป็นถนนที่ผ่ากลางระหว่างชุมชน (ชุมชนสีขาวเป็นชุมชนที่ชาวบ้านอาศัยอยู่ทั้งระหว่างถนนดิน และบริเวณสองฟากฝั่งของคลองประเวศบุรีรมย์) และผ่านไปยังชุมชนสีเขียวทางด้านหน้า และไปสิ้นสุดที่คลองเจ้าจังหวัดสมุทรปราการ ถนนดินที่ใช้เป็นทางสัญจรไปมาภายในชุมชน และระหว่างชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนเป็นถนนดินลูกรังประมาณปี พ.ศ. 2517 และในช่วงเวลานั้นเริ่มมีรถโดยสารสองแถวผ่านเข้ามาในชุมชนเพื่อรับผู้โดยสารจากแปดริ้วโดยไปสิ้นสุดที่คลองเจ้าจังหวัดสมุทรปราการ (ไม่สามารถใช้รถข้ามคลองเจ้าได้เนื่องจากยังเป็นสะพานไม้) ส่วนน้ำที่ใช้เพื่อการบริโภค และอุปโภคภายในชุมชนก่อนที่การประปาส่วนภูมิภาคจะเข้ามาให้บริการภายในชุมชนภายหลังจากปี พ.ศ. 2504 (หลังจากประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504-2509) ชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวยังคงอาศัยน้ำจากแม่น้ำลำคลอง และน้ำฝนเพื่อใช้ในการอุปโภค และบริโภค ส่วนไฟฟ้าที่ใช้ในชุมชนมีการจุดตะเกียงเจ้าพายุ เทียนไข และเริ่มมีใช้ไฟฟ้าจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคมีลักษณะเช่นเดียวกับมีการใช้น้ำจากการประปาส่วนภูมิภาค คือ หลังปี

พ.ศ. 2504 กล่าวได้ว่า ชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว จากการศึกษาถึงสภาพทั่วไปก่อนที่จะเข้าสู่สมัยใหม่ในช่วงปี พ.ศ. 2525 ในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงที่พัฒนาขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปควบคู่กับความเป็นเมืองเนื่องจากมีโรงงานอุตสาหกรรม อพาร์ทเมนต์ หอพัก คอนโดมิเนียม หลายแห่งเกิดขึ้นใหม่ในชุมชนมีการนำเทคนิคทางด้านวิทยาศาสตร์เข้ามาใช้ มีเครื่องมือเครื่องมือนที่ทันสมัย ภาครัฐมีการกำหนดแผนเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศ

ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และระบบทางเศรษฐกิจ สมัยดั้งเดิมของชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว (ก่อนปี พ.ศ. 2525)

การศึกษาโครงสร้าง องค์การ กลุ่ม สถาบัน ชนชั้น พฤติกรรม การเปลี่ยนแปลง และความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม การศึกษาดังกล่าวล้วนเกี่ยวข้องกับลักษณะทางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว ดังนั้นการศึกษาชุมชนจำเป็นที่จะต้องเริ่มต้นจากการศึกษาดังแต่ระบบครอบครัว และเครือญาติ จำนวนประชากร ระบบการปกครอง วัด และบทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ทั้งนี้เพื่อทราบถึงลักษณะที่เกิดขึ้นกับทางสังคม และวัฒนธรรมดังกล่าว

ครอบครัวและเครือญาติ

ชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวก่อนปี พ.ศ. 2525 ในระยะแรกลักษณะของครอบครัวอยู่อย่างกระจัดกระจายไม่มีการรวมตัวกันเป็นชุมชนต่อมาเมื่อมีประชากรเพิ่มมากขึ้น (จากการเก็บข้อมูลของชุมชนน่าจะประมาณ 50 ปี หรือ พ.ศ. 2475) ความเป็นระบบครอบครัว และระบบเครือญาติจึงปรากฏตามมาด้วยทั้งนี้เนื่องจากระบบครอบครัวมิได้เป็นหน่วยอิสระที่เป็นเอกเทศ และสมบูรณ์พร้อมในตัวของตัวเองหากแต่ครอบครัวเป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบเครือญาติซึ่งกำหนดนิยามความสัมพันธ์ทางสายเลือดและความสัมพันธ์ด้วยการแต่งงานของสมาชิก ชุมชนสีขาวและชุมชนสีเขียว ได้มีระบบครอบครัวและระบบเครือญาติตามกานินยามที่ได้กำหนดเนื่องจากลักษณะของครอบครัวของทั้งสองชุมชนเป็นครอบครัวแบบขยาย (Extended family) ที่สมาชิกมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติยังมีได้ขยายออกไปเป็นครอบครัวเดี่ยว (Nuclear family) โดยสมาชิกของครอบครัวขยายจะมีการอยู่ร่วมกันในบ้านเดียวกันที่ประกอบไปด้วย ปู่ย่า ตายาย ลูกพี่ น้ำอา พ่อ-แม่ ลูกและ/ หรือหลาน แม้จะแต่งงานกันไปแล้วก็ตามหรืออาจเป็นแบบ 3 ชั่วอายุคนที่อยู่ภายใต้หลังคาเดียวกัน หรือ บริเวณเดียวกันโดยมีพี่น้องที่แต่งงานแล้วหลายคู่ คือ ทั้งคู่สมรสและลูก รวม ทั้ง ปู่ย่า ตายาย อยู่ด้วยกันทั้งนี้เนื่องจากความจำเป็นทางด้านแรงงานของสมาชิกในการประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนาและที่สำคัญสมาชิกของครอบครัวยังมีการแสดงบทบาทตามสถานภาพที่ได้รับจากครอบครัวและสังคมนั้นด้วย

ประชากร และจำนวนครัวเรือน

ชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว ประชากร และจำนวนครัวเรือนในระยะเริ่มแรกมีผู้เข้ามาตั้งรกรากจำนวนไม่มากนัก มีครัวเรือนประมาณ 5-6 ครัวเรือน ต่อมามีการขยายครอบครัวทำให้มาประชากรมากขึ้นมากกว่า 100 ครัวเรือน

ระบบการปกครอง

แต่เดิมเมื่อมีการอพยพเข้ามาตั้งรกรากใหม่ ๆ ลักษณะการปกครองของชาวบ้านภายในชุมชนจะมีความสัมพันธ์ และมีการรวมตัวในกลุ่มเครือญาติ และเพื่อนบ้านที่อยู่ในชุมชน หรือผู้ที่มีความใกล้ชิดบริเวณเดียวกัน การรวมตัวกันนั้น ได้มีการเลือกผู้นำขึ้นมาเพื่อปกครองโดยเป็นไปตามธรรมชาติ เช่น ผู้สูงอายุ ญาติผู้ใหญ่ในตระกูล และผู้นำในท้องถิ่น และเมื่อมีปัญหาความขัดแย้งเกิดขึ้นผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายจะมาร่วมปรึกษาหารือกันเพื่อแก้ไขสิ่งต่าง ๆ หรือปัญหาที่เกิดขึ้นและจบลงด้วยวิธีการประนีประนอม และหาข้อพิพาทที่เกิดขึ้นเหตุการณ์ก็ยุติลงภายในชุมชนมิได้มีการแจ้งความ หรือ ใ้ส่วนตามกระบวนการของกฎหมายแต่อย่างใด จนกระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2440 (ร.ศ. 116) ตามความในมาตรา 22 ได้มีแนวทางในการกำหนดเขตตำบล ด้วยการให้หลายหมู่บ้านรวมกันราว 10 หมู่บ้าน ให้จัดเป็น 1 ตำบล และให้ผู้ว่าราชการปิกหมายเขตตำบลนั้นให้ทราบอย่างชัดเจน ทำให้ตำบลสนามจันทร์ อันเป็นแหล่งที่ตั้งของชุมชนซึ่งเข้าใจว่ามีพื้นที่ทั้งสองฝั่งของแม่น้ำได้ถูกแบ่งออกจากกัน โดยมีแม่น้ำบางปะกงเป็นเส้นแบ่งเขตพื้นที่ซึ่งบริเวณฝั่งขวายังคงใช้ชื่อตำบลสนามจันทร์ตามเดิม ส่วนทางฝั่งซ้ายเป็นที่ว่าการอำเภอโดยให้ตั้งชื่อใหม่ว่า “ตำบลบ้านโพธิ์” ซึ่งมีการพบว่า มีหลักฐานในการออกโฉนดที่ดินให้กับราษฎรมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2450 (ร.ศ. 125) โดยเปลี่ยนชื่อเป็นตำบลบ้านโพธิ์แล้ว การเกิดขึ้นของระบบการปกครองชุมชนสีขาวและชุมชนสีเขียวนั้นอาจจะพิจารณาได้จากประวัติศาสตร์การปกครองในสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระองค์ทรงให้มีการตั้งกองเสือป่าขึ้นในปี พ.ศ. 2454 และทรงสถาปนาพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม เป็นค่ายหลวงสำหรับประชุมและซ้อมรบเสือป่าเพื่อเป็นกำลังป้องกันประเทศ และพระองค์ได้เสด็จมาพักเนื่อง ๆ ทางราชการพิจารณาเห็นว่า ชื่ออำเภอไปพ้องกับชื่อพระราชวังสนามจันทร์ จึงเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอเขาดิน และต่อมาเมื่อเปลี่ยนชื่อเป็นชื่ออำเภอเขาดิน ไปอยู่ในเขตอำเภอบางปะกงอีกจึงเปลี่ยนชื่ออำเภออีกครั้งหนึ่งจากชื่ออำเภอเขาดิน เป็นอำเภอกอหน้้า ตามชื่อของตำบลที่ตั้งของอำเภอเมื่อปี พ.ศ. 2460 จากการจัดระบบการปกครองแต่ละสมัยในเรื่องตำบล อำเภอก็น่าจะเป็นส่วนสำคัญในการอ้างถึงที่มาหรือกำเนิดของชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวได้ไม่มากนักน้อย เพียงแต่จะใช้หลักฐานจากคำบอกเล่าหรือระบบการปกครองว่าควรเกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2424, 2460 หรือ 2499 แต่สิ่งหนึ่งที่น่าจะใช้เป็น

แนวทางการสนับสนุนทั้งตำบลและระบบการปกครอง ก็คือ การที่คนไทยในสมัยโบราณจะ
ไปตั้งรกรากที่ไหนส่วนใหญ่นิยมจะไปตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้แหล่งน้ำ และเมื่อมีการมาอยู่รวมกัน
มากขึ้นจึงได้มีการสร้างวัด หรือ ศาสนสถานเอาไว้เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งตำบล
สนามจันทร์ได้มีบันทึกการตั้งวัดสนามจันทร์ไว้ว่าตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2400 ข้อสันนิษฐานอาจจะใช้
เป็นแนวทางอีกประการหนึ่งในการสนับสนุนที่ทำให้เชื่อไปได้ว่า การเกิดขึ้นของตำบลบ้านโพธิ์
ตำบลสนามจันทร์ ตำบลเขาดิน น่าจะตั้งขึ้นเป็นชุมชนมาแล้วไม่น้อยกว่า 150 ปี ส่วนมุมมองที่
เกี่ยวกับการจัดระบบการปกครองตามรูปแบบใหม่ภายใต้ระบอบประชาธิปไตย เมื่อพิจารณาถึง
การเกิดขึ้นของชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวยุติอยู่ในพื้นที่อำเภอโกสโศภนเป็นทางการ ในปัจจุบัน
น่าจะอยู่ในช่วงของรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม (8 เมษายน 2491-16 กันยายน 2500) ที่มี
การประกาศใช้พระราชบัญญัติสุขาภิบาล พ.ศ. 2495 ซึ่งเป็นระบบการปกครองท้องถิ่นตามที่ข้อมูล
ของเทศบาลตำบลโกสโศภนได้มีการระบุว่า “เดิมมีฐานะเป็นสุขาภิบาลโกสโศภน ตามประกาศกระทรวง
มหาดไทย และต่อมาในวันที่ 18 กรกฎาคม ปี พ.ศ. 2499 มีการจัดตั้งสุขาภิบาลโกสโศภน

พัฒนาการการปกครอง

การเปลี่ยนแปลงที่มีมาตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นเป็นการปฏิรูประบบการปกครองเพื่อต่อต้านการแผ่ขยายอาณานิคมของชาติตะวันตกและเพื่อต้องการให้สอดคล้องกับการที่พระองค์ได้ทรงมีโอกาสไปดูกิจการต่าง ๆ ยังประเทศยุโรปเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงให้มีความเจริญและสร้างความทันสมัยยิ่งขึ้นการดำเนินงานของพระองค์ เริ่มจากการจัดระเบียบบริหารการปกครองที่เรียกว่า “มณฑลเทศาภิบาล” (พ.ศ. 2435-2437) ซึ่งเป็นหน่วยการปกครองส่วนภูมิภาคที่ใหญ่ที่สุดที่มีการแบ่งมณฑลจากจังหวัดที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกันขึ้นเป็นมณฑลเทศาภิบาลด้วยการที่รัฐบาลกลางจัดข้าราชการของส่วนกลางไปบริหารราชการในหัวเมืองท้องที่ต่าง ๆ ซึ่งชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวยุติอยู่ในจังหวัดฉะเชิงเทรา และอยู่ในภาคตะวันออกซึ่งอยู่ในจำนวนมณฑลเทศาภิบาลตามที่รัฐกำหนดขึ้นโดยไม่ได้แตกต่างจากมณฑลในภูมิภาคอื่น เช่น มณฑลปราจีนบุรีที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2436 ประกอบด้วยเมืองปราจีนบุรี เมืองชลบุรี เมืองนครนายก เมืองพนมสารคาม เมืองสนามไชยเขต และเมืองฉะเชิงเทรา มณฑลนครราชสีมา ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2439 ประกอบด้วย เมืองนครราชสีมา เมืองพิบูลย์ เมืองสงขลา ส่วนมณฑลอุดร ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2442 ประกอบด้วย เมืองอุดรธานีเมืองขอนแก่น เมืองเลย เมืองนครพนม เมืองหนองคาย และเมืองสกลนครซึ่งการแบ่งมณฑลเทศาภิบาลตามที่รัฐกำหนดขึ้นนั้นยังประกอบไปด้วยหน่วยการปกครองชั้นรองลงมา ได้แก่ เมือง อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน โดยมีข้าหลวงเทศาภิบาลเขตมณฑลทำหน้าที่รับผิดชอบสูงสุดมีฐานะเป็นข้าราชการต่างประเทศพระนครพระกรรณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีอำนาจเหนือ

ข้าราชการพนักงานภายในเขตรับผิดชอบขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย การจัดระบบเทศบาลตามมณฑลในภูมิภาคต่าง ๆ ดังกล่าว นอกจากจะต้องใช้จำนวนเงินอย่างมหาศาลในการพัฒนาประเทศแล้วอำนาจการสั่งการยังคงอยู่ที่รัฐบาลกลางด้วย

ดังนั้นเพื่อจะแก้ไขปัญหาวะการการเงิน การหาแนวทางในการพัฒนาประเทศแบบมีส่วนร่วมด้วยเงินท้องถิ่น รวมถึงการที่ชาวต่างประเทศตื่นถึงความสกปรกในกรุงเทพฯ ที่มีมากขึ้นในปี พ.ศ. 2440 (ร.ศ. 116) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดตั้งกรมสุขาภิบาลในกรุงเทพมหานครขึ้นซึ่งกรมสุขาภิบาลที่ตั้งขึ้นนี้ถึงแม้ว่าจะเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแห่งแรกของไทยก็ตาม แต่การบริหารสุขาภิบาลกลับมิได้ดำเนินงานโดยผู้ที่ประชาชนเลือกเข้ามาแต่เป็นเพียงการบริหาร โดยกลุ่มข้าราชการประจำ ได้แก่ เสนาบดีกระทรวงนครบาล นายช่างและนายแพทย์ที่เสนาบดีแต่งตั้งโดยทำหน้าที่เกี่ยวกับการทำลายขยะมูลฝอย การจัดเก็บที่ถ่ายอุจจาระ และปัสสาวะของมหาชนทั่วไป จัดการห้ามการปลูกสร้างหรือซ่อมแซมโรงเรือนที่จะเป็นเหตุให้เกิดโรค และขนย้ายสิ่งโสโครกและสิ่งที่มีราคาของมหาชนให้พ้นเสีย (พระราชกำหนดสุขาภิบาลกรุงเทพฯ ร.ศ. 116, 2551, หน้า 518-520) และไม่เป็นเพียงแค่เท่านั้น

ในช่วงปี พ.ศ. 2447-2449 ยังเป็นช่วงเวลาที่พระองค์ได้ทรงกำหนดให้มีการปรับแก้ไขเขตของหมู่บ้านและตำบลให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2440 (ร.ศ. 116) ตามมาตรา 22 ให้มีแนวทางกำหนดเขตตำบล คือ หลายหมู่บ้านรวมกันราว 10 หมู่บ้าน ให้จัดเป็น 1 ตำบล และให้ผู้ว่าราชการปักษ์หมายเขตตำบลนั้นให้ทราบอย่างชัดเจนซึ่งหมายความว่า การกำหนดเขตตำบลให้ใช้ลำห้วย คลอง บึง บาง เป็นแนวเขตทำให้ปี พ.ศ. 2446 ตำบลสนามจันทร์ ซึ่งก่อนนี้ เข้าใจว่าเป็นพื้นที่อยู่ทั้งสองฝั่งแม่น้ำ จึงแบ่งเขตออกจากกัน โดยมีแม่น้ำบางปะกงเป็นเส้นแบ่งเขตพื้นที่ทางฝั่งขวายังคงใช้ชื่อตำบลสนามจันทร์เหมือนเดิม ส่วนทางฝั่งซ้ายเป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอตั้งชื่อใหม่ว่า “ตำบลกอไผ่” ซึ่งพบว่า มีหลักฐานในการออกโฉนดที่ดินที่ออกให้ราษฎรเมื่อ พ.ศ. 2460 (ร.ศ. 125) เปลี่ยนชื่อเป็นตำบลกอไผ่แล้ว

พอถึงในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปกครองแผ่นดิน ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการตั้งกองเสือป่าขึ้นในปี พ.ศ. 2454 และทรงสถาปนาพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม เป็นค่ายหลวงสำหรับประมุขและซ่อมรบเสือป่าเพื่อเป็นกำลังร่วมป้องกันประเทศ และเสด็จพักแรมอยู่เนื่อง ๆ ทางราชการพิจารณาเห็นว่าชื่ออำเภอไปพ้องกับชื่อพระราชวังสนามจันทร์ จึงเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอเขาหิน ตามประกาศของกระทรวงมหาดไทย เรื่องเปลี่ยนชื่ออำเภอ ลงวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2457 โดยมีขุนเข็มใจหาญ (พงษ์ นุรุษชาติ) เป็นนายอำเภอ ต่อมาปรากฏว่าเขาหินที่ตั้งชื่อเป็นอำเภอไปอยู่ในเขตของอำเภอบางปะกงจึงเปลี่ยนชื่ออำเภออีกครั้งหนึ่งจากเขาหินเป็นอำเภอบ้านโพธิ์ ตามชื่อของตำบลเดิมเป็นที่ตั้งของอำเภอเมื่อ ปี พ.ศ. 2460 (รายงานกิจการ

จังหวัดประจำปี พ.ศ. 2401-2402 สมัยขุนเงินประจำกิจ (จีน) เป็นนายอำเภอ) ซึ่งการเปลี่ยนชื่อ อำเภอเขาคินเป็นอำเภอบ้านโพธิ์ในช่วงเวลานั้นเป็นช่วงที่ทางราชการได้มีการตราพระราชบัญญัติ จัดการสุขาภิบาล ปี พ.ศ. 2451 (ร.ศ. 127) ขึ้นเพื่อใช้แบ่งแยกสุขาภิบาลที่มีท้องที่ที่ตั้งเมือง และ สุขาภิบาลที่เป็นที่ตั้งของตำบล และในปี พ.ศ. 2458 ได้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติจัดการสุขาภิบาล เสียใหม่ (สุขาภิบาลที่ตั้งขึ้นภายหลังประกาศแก้ไขพระราชบัญญัติปี พ.ศ. 2458 มีจำนวน 22 แห่ง เป็นสุขาภิบาลท้องที่ 8 แห่งและสุขาภิบาลเมือง 14 แห่ง โดยเนื้อหาสาระสำคัญที่แก้ไข คือ

1. การแก้ไขวิธีการจัดตั้งสุขาภิบาลโดยเปลี่ยนจากสุขาภิบาลตำบลเป็นสุขาภิบาลท้องที่เพื่อที่ท้องที่ อื่น ๆ จะมีการจัดตั้งสุขาภิบาลอย่างเหมาะสม 2. เปลี่ยนหน้าที่หลักของสุขาภิบาล โดยเน้นทาง การแพทย์และความสะอาดมากขึ้น และ 3. การเปลี่ยนแปลงบุคคลที่จะเข้ามาเป็นคณะกรรมการ สุขาภิบาลจากเดิมที่มีกำนันเป็นประธาน ผู้ใหญ่บ้านในเขตท้องที่เป็นกรรมการ เปลี่ยนเป็น นายอำเภอ เป็นประธาน โดยตำแหน่ง แพทย์สุขาภิบาล ปลัดอำเภอ และกำนันในท้องที่เป็น กรรมการ (พระราชบัญญัติสุขาภิบาล พ.ศ. 25495, 2495, หน้า 1262)

แต่พอถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงขึ้นครองราชย์สมบัติได้มี พระราชดำริให้มีการปรับปรุงสุขาภิบาลให้มีลักษณะการปกครองท้องถิ่นอย่างแท้จริงในรูปของ เทศบาลในปี พ.ศ. 2470 จึงได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่งที่เรียกว่า “คณะกรรมการตรวจ การประชานิคม (Municipal Commission) เพื่อทำการศึกษาและดูงานเทศบาลในประเทศอาณานิคม ด้วยทรงหวังว่า การปกครองในรูปแบบเทศบาลจะเป็นขั้นทดลองในการปกครองในระดับ ท้องถิ่น และทรงเห็นว่ามีความเหมาะสม ในปี พ.ศ. 2473 จึงได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการร่าง พระราชบัญญัติเทศบาลขึ้นโดยมีเนื้อหาในเรื่องลักษณะและแนวทางของการตั้งเทศบาลในรูปของ คณะกรรมการที่มีอำนาจทางนิติบัญญัติ และบริหารตามรูปแบบประเทศอังกฤษพร้อมทั้งพิจารณา สิทธิของประชาชนในการเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารเรียกว่า “คณะเทศมนตรี” ที่สามารถออก เทศบัญญัติกำหนดรายได้รายจ่ายเอง และมีหน้าที่ในการบริหารและให้บริการประชาชนในเรื่องน้ำ อาหาร ยา และการวางผังเมือง และเมื่อมีการนำเสนอร่างพระราชบัญญัติเทศบาลเข้าสู่ที่ประชุม เสนาบดีในเดือนมกราคม พ.ศ. 2473 ได้มีข้อคัดค้านในหลักการบางอย่าง เช่น การนำเอาภูมิลำเนา และทรัพย์สิน มาเป็นหลักการ ในการกำหนดคุณสมบัติของผู้มีสิทธิเลือกตั้งและผู้ที่จะมาเป็นคณะ เทศมนตรีซึ่งจะทำให้คนไทยที่เป็นเจ้าของประเทศหมดโอกาสเนื่องจากสภาพสังคมการเมืองสยาม ในขณะนั้นมีคนจีนและชาวต่างด้าว อาศัยอยู่เป็นจำนวนมากพระราชบัญญัติเทศบาลตามระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ พ.ศ. 2473 จึงไม่ได้ผ่านความเห็นชอบแต่ประการใด

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบ ประชาธิปไตยโดยคณะราษฎร ในปี พ.ศ. 2475 รัฐบาลคณะราษฎรได้จัดระเบียบการบริหารราชการ

แผ่นดินเสียใหม่โดยได้แบ่งส่วนราชการออกเป็น 3 ส่วน คือ ราชการบริหารส่วนกลาง (Central Administration) ราชการบริหารส่วนภูมิภาค (Regional Administration) และราชการบริหารส่วนท้องถิ่น (Local Administration) โดยเฉพาะการบริหารส่วนท้องถิ่นรัฐบาลคณะราษฎรได้มีนโยบายอย่างชัดเจนที่จะกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่น “เทศบาล” จึงเป็นรูปแบบการปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2476 โดยรูปแบบที่กำหนดให้มีขึ้นคือ ต้องการให้มีเทศบาลเพียงอย่างเดียวโดยความสำคัญของพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. 2476 นี้ประกอบไปด้วย 5 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่ง เรื่อง การจัดตั้งเทศบาลในพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. 2476 มิได้กำหนดให้ท้องที่ทั้งหมดมีฐานะเป็นเทศบาลแต่ให้รัฐบาลเป็นผู้พิจารณาว่าเทศบาลนั้นจะอยู่ในหลักเกณฑ์ของเทศบาลตำบล เทศบาลเมือง หรือเทศบาลนคร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเจริญและความหนาแน่นของประชากร ส่วนที่สอง ในเรื่องอำนาจหน้าที่ของเทศบาลเนื่องจากเทศบาลเป็นองค์กรที่มีงบประมาณและเจ้าหน้าที่ของตนเอง และมีอำนาจอิสระในการปฏิบัติในเขตท้องถิ่นตามที่กฎหมายกำหนดหน้าที่ของเทศบาลเมืองและเทศบาลนคร จึงมีหน้าที่กว้างขวางมากในการดูแล ส่วนที่สาม ในเรื่ององค์กรของเทศบาล ความมุ่งหมายของเทศบาลนอกจากจะเป็นระเบียบการปกครองท้องถิ่นแล้วยังให้เทศบาลเป็นองค์กรการศึกษาอีกอย่างหนึ่งด้วย ทั้งนี้เป็นความมุ่งหมายของคณะราษฎรที่จะให้ราษฎรได้รับการฝึกหัดอบรมในวิธีการปกครองแบบรัฐธรรมนูญ ส่วนที่สี่ เรื่องของสหเทศบาล เป็นการรวมตัวกันของเทศบาลเพื่อที่จัดทำกิจการบางประเภท โดยมีสภาพเป็นทบวงการเมืองที่มีเทศบาลหลายแห่งมีการทำกิจกรรมร่วมกัน โดยถือว่าเป็นเรื่องที่เทศบาลทั้งหลายจะกระทำขึ้นเองและตกลงกันเอง และเมื่อตกลงกันได้แล้วนำเสนอให้รัฐบาลกลางดำเนินการตราเป็นสหเทศบาล ส่วนที่ห้า จัดตั้งให้มีสภาจังหวัดขึ้นนอกเหนือจากพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. 2476 เพื่อให้เป็นองค์กรส่วนท้องถิ่นอีกหนึ่งแห่งในการเป็นผู้จัดสรรเงินรายอุดหนุนให้แก่เทศบาลต่าง ๆ ภายในจังหวัดและต่อส่วนกลาง อย่างไรก็ตามก็ตามการที่คณะราษฎรพยายามที่จะกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่นในรูปแบบของพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. 2476 รวมถึงการจัดตั้งพระราชบัญญัติสภาจังหวัด การดำเนินงานของคณะราษฎรหลายแห่งก็ยังไม่ได้ประสบผลสำเร็จแต่อย่างใดถึงแม้ว่าในระยะแรกทางคณะราษฎรจะได้จัดสมาชิกประเภทที่สอง (ในรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทยกำหนดให้มีสภาเดียวโดยมีสมาชิกสองประเภท ประเภทแรกมาจากการเลือกตั้งและประเภทที่สองมาจากการแต่งตั้ง) มาเป็นพี่เลี้ยงคอยช่วยเหลือและประชาชนได้มีความรู้และประสบการณ์ในระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น การบริหารงานของเทศบาลก็ยังคงไม่มีเสถียรภาพ แนวทางการปกครองท้องถิ่นในรูปแบบเทศบาลก่อนข้างออลเวงพระราชบัญญัติระเบียบเทศบาลจึงถูกนำมาปรับปรุงใหม่

ในช่วงปี พ.ศ. 2478-2481 จึงเป็นช่วงแห่งการปรับปรุงการปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างแท้จริงโดยเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2478 เมื่อพระยาพลพลพยุหเสนาเป็นรัฐบาลประชาชนกลุ่มคนต่าง ๆ มีความตื่นตัวจะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองโดยการเข้าเป็นสมาชิกประเภทที่ 1 และประเภทที่ 2 เข้าเป็นสมาชิกสภาเทศบาลจึงมีความกระตือรือร้นเข้าควบคุมคณะเทศมนตรีอย่างมากไม่ว่าจะขอเปิดอภิปรายไว้วางใจ และยื่นญัตติต่อคณะเทศมนตรีในข้อข้องใจต่าง ๆ โดยเฉพาะคณะเทศมนตรีที่มาจากการแต่งตั้งของข้าหลวงประจำจังหวัดที่ไม่ได้รับความเห็นชอบจากบรรดาสมาชิกก็จะถูกควบคุม ครั้นถึงสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นรัฐบาลเห็นว่า การให้อำนาจกับสภามากเกินไปจึงได้ปรับปรุงโครงสร้างให้มีลักษณะเอื้อต่อการบริหารงานของนายกเทศมนตรีมากยิ่งขึ้นเพื่อให้การบริหารเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสร้างความเจริญอย่างแท้จริงลงสู่ท้องถิ่น ด้วยการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นองค์กรเพียงองค์กรเดียวที่มีอำนาจทั้งนิติบัญญัติและฝ่ายบริหาร โดยให้คณะเทศมนตรีเป็นคณะกรรมการฝ่ายบริหารของสภาเทศบาล และนายกเทศมนตรีทำหน้าที่เป็นประธานสภาเทศบาลให้อำนาจควบคุมฝ่ายบริหารของสมาชิกเทศบาลลดลงด้วย และสมาชิกสภาเทศบาลไม่มีอำนาจในการถอนถอนคณะเทศมนตรีการถอดถอนกระทรวงมหาดไทยจะทำหน้าที่ที่แต่การถอดถอนของสภาไม่ได้สิ้นไปเสียเลยแต่การจะถอดถอนสมาชิกสภาเทศบาลอาจกระทำได้และฝ่ายบริหาร โดยให้คณะเทศมนตรีเป็นคณะกรรมการฝ่ายบริหารของสภาเทศบาล และนายกเทศมนตรีทำหน้าที่เป็นประธานสภาเทศบาลให้อำนาจควบคุมฝ่ายบริหารของสมาชิกเทศบาลลดลงด้วยและสมาชิกสภาเทศบาลไม่มีอำนาจในการถอนถอนคณะเทศมนตรีการถอดถอนกระทรวงมหาดไทยจะทำหน้าที่ที่แต่การถอดถอนของสภาไม่ได้สิ้นไปเสียเลยแต่การจะถอดถอนสมาชิกสภาเทศบาลอาจกระทำได้ด้วยการที่สมาชิกสภาเทศบาลจำนวน 2 ใน 3 สามารถรวมตัวกันทำคำร้องยื่นถอดถอนคณะเทศมนตรีได้ถ้าคณะเทศมนตรีประพฤติมิชอบด้วยกฎหมายและมีความเสื่อมเสียต่อเทศบาล

การปรับปรุงแก้ไขโครงสร้างถึงแม้จะประสบความสำเร็จสร้างความเข้มแข็งให้กับสภาเทศบาลในระยะแรกแต่การลดบทบาทในการควบคุมสภาเทศบาลได้สร้างกระแสต่อต้านทางการเมืองเกิดความไม่พอใจในการลิดรอนสิทธิทางการเมือง เกิดปฏิกิริยาต่อต้านผู้บริหารที่มาจาก การสนับสนุนรัฐบาล ไม่เข้าการประชุม และไม่ลงมติรับเทศบาลบัญญัติต่าง ๆ จนนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างคณะเทศบาลและสมาชิกสภาเทศบาลในที่สุดทำให้ในปี พ.ศ. 2481 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงได้มีการแก้ไขกฎหมายด้วยการเข้าไปควบคุมการทำงานของเทศบาลมากยิ่งขึ้น การแก้ไขปัญหารัฐบาลได้หันไปมองปัญหาว่าเป็นเรื่องของตัวบุคคลที่ดำเนินงานในเทศบาลไม่ว่าจะเป็นสมาชิกสภาเทศบาลหรือคณะเทศมนตรี โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อควบคุมคนงวในเทศบาล

โดยเฉพาะคนที่มาจากการเลือกตั้งให้ข้าหลวงประจำจังหวัดมีอำนาจควบคุมความประพฤติของคณะเทศมนตรีพระราชบัญญัติเทศบาลในปี พ.ศ. 2486 จึงได้ถูกกำหนดขึ้น

อย่างไรก็ตามการที่รัฐบาลพยายามจะลดอำนาจลงและควบคุมสมาชิกสภาเทศบาลได้ส่งผลให้ความตื่นตัวของราษฎรลดน้อยลงในการเข้าไปมีส่วนร่วมการเมืองท้องถิ่นและที่สำคัญกลุ่มคนที่สนใจเข้ามามีส่วนร่วมในเทศบาลมีแนวโน้มในการที่เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ประกอบกับประเทศไทยในเวลานั้นอยู่ในสถานการณ์ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้สภาพทางการเงินของเทศบาลตกต่ำบางเทศบาลไม่มีเงินที่จะเลี้ยงตนเองได้ การปกครองท้องถิ่นล้มเหลวทำให้ในเวลาต่อมารัฐบาลภายหลังรัฐประหารปี พ.ศ. 2490 ได้มีการปรับโครงสร้างอำนาจทางการบริหารเสียใหม่โดยในปี พ.ศ. 2495 ได้ออกพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2495 ด้วยการปรับปรุงการบริหารราชการส่วนภูมิภาคให้มีสถานะเป็นทั้งการปกครองในส่วนภูมิภาคและท้องถิ่นมีการปรับปรุงด้วยการผลักดันให้มีการปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบที่ให้ข้าราชการขึ้นมาเป็นผู้นำซึ่งการพยายามสร้างความสัมพันธ์ภายในโครงสร้างทำให้หน่วยงานราชการอื่น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารท้องถิ่น และเมื่อมีการปรับโครงสร้างความสัมพันธ์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว รัฐบาลจึงได้หันมาพิจารณาสภาพของปัญหาภายในเทศบาล ซึ่งจากการให้มีการออกพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน มาหลายฉบับตั้งแต่พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบบริหารราชการแห่งราชอาณาจักร พ.ศ. 2476 พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. 2476 เรื่อยมาจนกระทั่งล่าสุดในปี พ.ศ. 2495 รัฐบาลได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติสุขาภิบาล พ.ศ. 2495 ทำให้ชุมชนสีขาวซึ่งอยู่ในเขตการปกครองของตำบลกอไผ่ อำเภอบ้านโพธิ์ จึงได้รับการยกฐานะเป็น“สุขาภิบาล” ตามพระราชบัญญัติดังกล่าว เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม ปี พ.ศ. 2499

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ระบบการปกครองของทั้ง 2 ชุมชน คือ ชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวนั้นมีมาตั้งแต่ในสมัยดั้งเดิมก่อนปี พ.ศ. 2525 นั้นถ้าศึกษาจากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ หรือมีการเล่าสืบต่อกันมานั้นก็เป็นแนวทางหนึ่งที่จะบอกได้ว่าชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวนั้นมีประวัติศาสตร์ของชุมชนมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปกครองประเทศ (พ.ศ. 2411-2453) โดยเริ่มประมาณปี พ.ศ. 2424 หลังจากการขูดคลองประเวศบุรีรมย์ เสร็จเรียบร้อยแล้ว แต่ถ้าจะศึกษาจากระบบการปกครองเมื่อเปรียบเทียบกับ การขูดคลองประเวศบุรีรมย์เสร็จ (พ.ศ. 2420) ก็ยังคงอยู่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีระบบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล และมีจังหวัดฉะเชิงเทราเป็นจังหวัดหนึ่งที่อยู่ในรูปแบบของมณฑล คือ มณฑลปราจีนบุรี ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นกรมสุขาภิบาลตั้งกรมสุขาภิบาล และมีการเปลี่ยนแปลงเป็นระบบเทศบาลอย่างแท้จริงเรื่อยมาตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ที่แบ่งระบบการปกครองออกเป็นแบบส่วนกลางส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น แต่ถ้าเอาชุมชนทั้งสองชุมชน

ไปผูกติดกับระบบการปกครองที่เรียกว่า “บ้านโพธิ์” ก็อาจจะเกิดความสับสนแต่พอจะเชื่อถืออยู่บ้างเพราะว่าทั้งสองชุมชนนี้ปัจจุบันอยู่ในอำเภอบ้านโพธิ์ซึ่งจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ คำว่า “บ้านโพธิ์” ก็เคยเปลี่ยนชื่อเป็น ตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอสนามจันทร์ อำเภอเขาดิน และกลับมาเป็นอำเภอบ้านโพธิ์ และในปี พ.ศ. 2495 ก็ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติตำบลกอไฟในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามก็ให้ยกฐานะเป็นสุขาภิบาลในปี พ.ศ. 2499

อย่างไรก็ตาม ในรูปแบบการปกครองแบบดั้งเดิมก่อนปี พ.ศ. 2525 ชุมชนสีขาวและชุมชนสีเขียวจะมีระบบการปกครองที่อยู่ในรูปแบบของสุขาภิบาลมาแล้วตั้งแต่ในปี พ.ศ. 2499 แต่เนื่องจากตามที่ได้กล่าวในข้างต้นแล้วว่าถึงแม้ว่าชุมชนสีขาวจะมีระบบการปกครองที่ขึ้นตรงกับเทศบาลตำบลกอไฟก็ตามแต่อีกส่วนหนึ่งยังขึ้นอยู่กับระบบการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลกอไฟเช่นเดียวกับชุมชนสีเขียวซึ่งถ้าจะไม่กล่าวถึงพัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงขององค์การบริหารส่วนตำบลที่ใช้เป็นระบบการปกครองทั้งของชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวก็คงจะไม่ถูกต้องนักแต่เนื่องจากองค์การบริหารส่วนตำบลถือได้ว่าเป็นรูปแบบการปกครองตามรูปแบบสมัยใหม่จึงจะไม่นำมากล่าวในหัวข้อสมัยดั้งเดิมแต่จะกล่าวถึงระบบการปกครองของกำนันและผู้ใหญ่บ้านที่มีความเชื่อมโยงกับระบบการปกครองของชุมชนทั้งสมัยดั้งเดิม และสมัยใหม่

กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน

สมัยดั้งเดิมนั้นชาวบ้านมีการรวมตัวเป็นชุมชนขึ้นและมีการเลือกผู้นำภายในชุมชนจากความสันทัดและมีการรวมตัวในกลุ่มเครือญาติ และเพื่อนบ้านที่อยู่ในชุมชนหรือผู้ที่มีความใกล้ชิดบริเวณเดียวกันการรวมตัวกันมีการเลือกผู้นำขึ้นมาเพื่อปกครองโดยเป็นไปตามธรรมชาติ เช่น ผู้สูงอายุ ญาติผู้ใหญ่ในตระกูล และผู้นำในท้องถิ่นและเมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งเกิดขึ้นผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายจะมาร่วมปรึกษาหารือกันเพื่อแก้ไขสิ่งต่าง ๆ หรือปัญหาที่เกิดขึ้นและจบลงด้วยวิธีการประนีประนอมและข้อพิพาทที่เกิดขึ้นก็ยุติลงภายในชุมชนมิได้มีการแจ้งความหรือไต่สวนตามกระบวนการทางกฎหมายแต่อย่างใดการเปลี่ยนแปลงกระบวนการเลือกผู้นำชุมชนเริ่มมีการวางรากฐานอันสำคัญ และมีความชัดเจนมากขึ้นเมื่อได้มีการจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปกครองประเทศ (พ.ศ. 2411-2453) โดยในปี พ.ศ. 2435 ได้ทรงมอบหมายให้หลวงเทศาภิตรวิจารณ์ (เส่ง วิริยศิริ) ได้เริ่มจัดระเบียบการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน และกำนันในการบริหารท้องถิ่นเพื่อใช้ในการทดสอบอย่างเป็นทางการทำให้อำเภอบางปะอิน จังหวัดอยุธยา จึงได้ถูกกำหนดขึ้น ต่อมาเมื่อทางการเห็นว่าสำเร็จด้วยดีจึงได้มีการขยายหัวเมืองใกล้เคียง ๆ ให้มีการคมนาคมไปมาให้มีความสะดวกยิ่งขึ้น

ครั้นถึงในปี พ.ศ. 2440 พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 จึงได้ถูกประกาศขึ้น การจัดรูปแบบการปกครองท้องถิ่นในระดับหมู่บ้านและตำบลจึงเปรียบเสมือนเป็น

กฎหมายฉบับแรกของไทยที่ใช้อย่างเป็นทางการ ถึงแม้ว่าในระยะเวลาต่อมาพระราชบัญญัติฉบับนี้จะได้ถูกยกเลิกและได้มีการประกาศพระราชบัญญัติการปกครองท้องถิ่นตามมาอีกหลายฉบับ เช่น “พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องถิ่นในปี พ.ศ. 2437” “พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องถิ่นในปี พ.ศ. 2457” อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติปกครองท้องถิ่นฉบับปี พ.ศ. 2450 (ร.ศ. 116) ที่ประกาศใช้ครั้งแรกยังใช้เป็นแนวทางในการปกครองท้องถิ่นที่เรื่อยมาจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน ซึ่งจากการศึกษาแนวทางและหลักการบริหารของผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำชุมชนที่มาจากการเลือกตั้งในชุมชนสีขาวและชุมชนสีเขียวผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้นำชุมชนได้ใช้เป็นแนวทางในการจัดระเบียบการปกครองและภายในสังคม เช่น การที่ผู้ใหญ่บ้านจะต้องมีหน้าที่ในการปกครองด้วยการรักษาความสงบและความสุขสำราญให้กับราษฎร จะต้องช่วยป้องกันความทุกข์ของชาวบ้านตามพอสมควรเท่าที่จะกระทำได้ เมื่อทราบข่าวว่ามีการกระทำผิดกฎหมายเกิดขึ้น หรือสงสัยได้ว่าเกิดขึ้นในหมู่บ้านของตนต้องแจ้งความต่อกำนันนายตำบลให้ทราบ หรือ ถ้ามีหมายหรือคำสั่งตามหน้าที่ราชการให้จับผู้ใดในหมู่บ้านเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านที่จะจับกุมผู้นั้นแล้วรีบส่งต่อกำนันหรือนายอำเภอ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การจัดระเบียบการปกครองท้องถิ่นที่เคยกำหนดขึ้นในอดีตได้ถูกยกเลิกไปหรือลดบทบาทให้น้อยลง รูปแบบใหม่ที่ภาครัฐได้นำมาใช้จึงได้ปรากฏขึ้นไม่ว่าจะเป็น กำนัน หรือผู้ใหญ่บ้านได้เข้ามามีบทบาทในชุมชน การทำหน้าที่ควบคุมดูแล และให้ความช่วยเหลือประชาชนในแต่ละชุมชนซึ่งในชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวก็เป็นเช่นเดียวกันผู้ใหญ่บ้านและกำนันในชุมชนอื่น ๆ ที่ได้ดำเนินงานตามนโยบายของภาครัฐมีการกำหนดอำนาจหน้าที่การเลือกผู้นำชุมชนหรือผู้ใหญ่บ้านรวมถึงมีวาระในการดำรงตำแหน่ง ซึ่งจากการศึกษาการเข้าสู่ตำแหน่งการปกครองในระดับชุมชนหรือผู้ใหญ่บ้านของชาวชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวคุณสมบัติที่เป็นสิ่งที่ชาวบ้านพึงประสงค์ในการเลือกผู้นำชุมชนหรือผู้ใหญ่บ้านยังคงมีลักษณะที่ใกล้เคียงกับสังคมในอดีต คือจะมีความสัมพันธ์กับชุมชนในฐานะของการเป็นเครือญาติ บ้านใกล้เรือนเคียง ความสนิทสนมคุ้นเคย และมีพื้นฐานจากประวัติครอบครัวที่ดี มีความเป็นกันเอง และให้ความช่วยเหลือผู้อื่นเมื่อได้รับความเดือดร้อน

ศูนย์กลางชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว

ชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว มีศูนย์กลางของชุมชนในการให้ความช่วยเหลือปกป้องคุ้มครอง และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจโดยมีสร้างเครือข่ายทางสังคม ที่มีความสลับซับซ้อน มีทั้งความสัมพันธ์ในแง่ของการแข่งขัน การขัดแย้ง การต่อสู้ การพึ่งพาอาศัย และการช่วยเหลือกัน โดยมีขนาดและรูปแบบของความสัมพันธ์ที่แตกต่างหลากหลาย และสิ่งที่ปรากฏเสมอในศูนย์กลางของชุมชน คือ โครงสร้างความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของมนุษย์ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและ

ความสัมพันธ์ที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ที่มีถ่ายทอดกันมาตั้งแต่ในสมัยดั้งเดิมของทั้งสองชุมชน นั้น ได้แก่ โรงเรียน วัด และสถานีนอนมัย

โรงเรียน

แต่เดิมชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวยังมีโรงเรียนรัฐบาลที่เป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ ภายในชุมชนจำนวน 2 โรงเรียน คือ โรงเรียนวัดสีขาว ตั้งอยู่ในชุมชนสีขาว และโรงเรียนวัดสีเขียวนั้น ตั้งอยู่ในชุมชนสีเขียวนั้น โรงเรียนวัดสีขาว เริ่มก่อตั้งเมื่อปี พุทธศักราช 2462 โดยใช้ชื่อว่า “โรงเรียนวัดสีขาว” การเริ่มเปิดเรียนในระยะแรกนั้นมีนักเรียนประมาณ 100 คนเศษ มีพระภิกษุภายในวัดเป็นผู้ช่วยสอน และพระภิกษุใหญ่ เป็นครูใหญ่ ได้อาศัยศาลาการเปรียญเป็นที่ศึกษาเล่าเรียนไม่มีชั้นเรียนเพียงแต่ให้อ่านออกเขียนได้ คัดเลขได้บ้าง ไม่มีเกณฑ์บังคับ ในปี พุทธศักราช 2463 เริ่มมีฆราวาสเข้ามาช่วยสอน ได้มีการเรียกเก็บค่าสอนจากผู้ปกครองนักเรียนคนละ 50 สตางค์ต่อเดือน แบ่งการสอนออกเป็นชั้นตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2-3 สอนตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ จนกระทั่งในปี พุทธศักราช 2464 เมื่อทางรัฐบาลโดยกระทรวงศึกษาได้มีการออกพระราชบัญญัติประถมศึกษาแล้วนายอำเภอบ้านโพธิ์ ศึกษาธิการอำเภอบ้านโพธิ์พร้อมด้วยกำนันตำบลกอไผ่ได้ประชุมพร้อมกันจัดตั้งเป็นโรงเรียนประชาบาลขึ้นเมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2466 นามว่า โรงเรียนประชาบาลตำบลกอไผ่ การเรียนในช่วงแรกนั้นยังคงอาศัยศาลาการเปรียญเป็นที่เรียน และในปีเดียวกันเพลิงได้ไหม้กุฏิสงฆ์ ซึ่งเป็นสถานที่เก็บพัสดุของโรงเรียนทำให้หลักฐานทางราชการเสียหายหมดในปี พ.ศ. 2483 เจ้าอาวาสพร้อมประชาชนในท้องถิ่นได้ร่วมกันบริจาคเงินสมทบกับทางรัฐบาลได้สร้างอาคารเอกเทศตามแบบของกระทรวงศึกษาธิการซึ่งสร้างเสร็จ และมีการเปิดโรงเรียนโดยใช้ชื่อว่า โรงเรียนประชาบาลตำบลกอไผ่ เมื่อวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2484 ในปี พ.ศ. 2512 เมื่อมีนักเรียนเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากเจ้าอาวาสร่วมกับคณะครู กระทรวงศึกษาธิการ ประชาชนทั่วไปได้สร้างอาคารเรียนชั่วคราวขึ้นใช้ไปพลางก่อน 1 หลัง และได้รับงบประมาณจากทางราชการสร้างอาคารเพิ่มเติมขึ้น ในปี พ.ศ. 2518 อาคารเรียนแบบ ป. 2 เก่าแก่มาจึงได้ขออนุญาตรื้อถอนส่วนอาคารเรียนต่าง ๆ ที่ได้ใช้เรียนก็ยังคงไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือรื้อถอนอย่างใดก็ตามยังคงใช้มาจนกระทั่งปัจจุบัน

ส่วนโรงเรียนวัดสีเขียวนั้นตั้งอยู่ในพื้นที่ของชุมชนสีเขียวนั้นเป็นโรงเรียนรัฐบาลที่เริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2477 เป็นโรงเรียนประเภทนายอำเภอจัดตั้งในระยะแรกได้ใช้ศาลาการเปรียญเป็นสถานที่เรียนโดยเปิดสอนตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีนายสมาน บุญมาก เป็นครูใหญ่ ต่อมาในปี พ.ศ. 2499 นายประชิด และนางมาลัย นาทอง ได้บริจาคที่ดิน 5 ไร่ และครอบครัวน้อยใจบุญได้บริจาคที่ดิน 3 งาน 60 ตารางวาเป็นที่ดินฝั่งตรงข้าม

คลองสี่เขียวกับวัดสี่เขียวเพื่อปลูกสร้างเป็นอาคารเรียนถาวร และมีการขยายสถานที่เรียน ห้องเรียน ห้องพัสดุมาตลอดจนกระทั่งปี พ.ศ. 2500 ลักษณะการเรียนการสอนของโรงเรียนวัดสี่เขียวตั้งแต่เริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2447 จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2500 ลักษณะการเรียนการสอนมีลักษณะต่างจากโรงเรียนวัดสีขาวในระยะแรก เนื่องจากก่อนที่จะตั้งโรงเรียนวัดสีขาว ได้มีการก่อตั้งขึ้นก่อนหน้านี้แล้วถึง 15 ปี และในช่วงแรก ๆ ของการศึกษาในระบบโรงเรียน โรงเรียนสีขาวนั้นยังไม่ค่อยมีหลักเกณฑ์หรือกฎระเบียบที่เคร่งครัด ผู้ที่ทำการสอนเป็นพระสงฆ์จากวัดสีขาว และต่อมาถึงแม้จะได้มีนิมราวาสเข้าร่วมสอนด้วย การเรียนยังคงมุ่งเน้นเพียงแก่เพื่อให้ผู้เรียนอ่านออก เขียนได้และพอคิดเลขได้บ้างสถานที่เรียนยังไม่มีความพร้อมพอ ที่จะรองรับเด็กนักเรียนแต่พอหลังจากปี พ.ศ. 2464 ที่มีการตราพระราชบัญญัติประถมศึกษาการเรียนการสอนเริ่มมีระบบมากขึ้นเมื่อทางราชการได้นำหลักสูตรการเรียนการสอนเข้ามาใช้เป็นการศึกษาภาคบังคับสำหรับเด็กที่มีอายุตั้งแต่ 7-14 ปี ไม่ต้องเสียเงินค่าเล่าเรียน และเปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 จากหลักสูตรการศึกษาภาคบังคับที่เกิดขึ้นหลังจากการตราพระราชบัญญัติประถมศึกษาดังกล่าว ทำให้โรงเรียนวัดสีขาวที่เคยมีการเรียนการสอนอย่างไม่เป็นทางการนักเข้าสู่ระบบการศึกษาในโรงเรียนมีระบบกฎเกณฑ์เป็นไปตามหน่วยราชการกำหนด ส่วนวัดสี่เขียวก่อตั้งขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2477 ภายหลังจากการตราพระราชบัญญัติประถมศึกษาไปแล้วจะนั้นเมื่อมีการก่อตั้งโรงเรียนจึงเข้าสู่ข้อกำหนดของพระราชบัญญัติประถมศึกษาที่มีเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ 4 ปี คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 ทำให้โรงเรียนวัดสี่เขียวจึงได้ดำเนินตามแนวทางเป็นไปตามหลักเกณฑ์ภายใต้ภาครัฐเป็นผู้กำหนด

สถานีนอนมัย

สถานีนอนมัย หรือ เรียกว่า “โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ” ก่อนที่จะย้ายมาตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนสีขาวอย่างเช่นในปัจจุบัน เดิมตั้งอยู่ชุมชนใกล้เคียงมาก่อนเรียกว่า “สุขศาลา” ตั้งขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2497 เพื่อเป็นศูนย์กลางในการรักษาพยาบาลเบื้องต้นของชุมชน โดยได้รับการบริจาคที่ 1 ไร่จากชาวบ้านในชุมชน ต่อมาเปลี่ยนเป็นสถานีนอนมัยชั้น 2 และสถานีนอนมัยตำบลกอไผ่ (สถานีนอนมัยตำบลกอไผ่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในตำบลกอไผ่) และในปี พ.ศ. 2539 ทางราชการมีนโยบายในการขยายโรงพยาบาล และประกอบกับการที่สถานีนอนมัยทรุดโทรมมากไม่สามารถปรับปรุงได้ทางคณะกรรมการสภาตำบลเห็นว่า ควรย้ายที่ทำการใหม่มาตั้งในชุมชนสีขาวเนื่องจากกำนันกระเทียม และอาจารย์สมศรี ช้องจิต ได้มอบกรรมสิทธิ์ที่ดินให้ในปี พ.ศ. 2537 สถานีนอนมัยตำบลกอไผ่ จึงได้สถานีนอนมัยที่เปิดทำการเป็นครั้งแรกในชุมชนสีขาว และยังคงดำเนินงานในการรักษาพยาบาลคนไข้ในชุมชนขึ้นพื้นฐานมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

วัดในชุมชน

เนื่องจากชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว มีวัดที่เป็นศูนย์กลางทางด้านจิตใจของชาวบ้าน ในชุมชน 2 วัด ได้แก่ วัดสีขาวซึ่งอยู่ในพื้นที่ของชุมชนสีขาว และวัดสีเขียวพื้นที่ของชุมชนสีเขียว จากการศึกษาประวัติของทั้งสองวัดมีการก่อตั้งขึ้นในเวลาใกล้เคียงกัน วัดสีขาวเริ่มก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2424 โดยตั้งอยู่ริมคลองประเวศบุรีรมย์ฝั่งเหนือของชุมชนสีขาว ตำบลกอไผ่ จังหวัด ฉะเชิงเทรา มีเนื้อที่รวมทั้งสิ้น 20 ไร่ 2 งาน 22 ตารางวา สถานที่วัดอยู่ใกล้กับการสัญจรไปมาของ ชาวบ้านที่เดินทางด้วยทางเรือโดยวัด ตามถนนอ่อนนุช 15 กิโลเมตร และห่างจากฉะเชิงเทรา 14 กิโลเมตร เป็นวัดที่สร้างขึ้นภายหลังจากทางราชการได้ส่งพระยาราชโกษา (ในเวลาต่อมาได้รับ พระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นพระยาราชโกษา) เมื่อครั้งยังมีบรรดาศักดิ์เป็นคุณพระให้เป็น แม่กองดำเนินการขุดคลองประเวศบุรีรมย์ขึ้นในปี พ.ศ. 2420 เพื่อเชื่อมกับแม่น้ำ 2 สาย คือ แม่น้ำ เจ้าพระยาตรงพระ โขนงกับแม่น้ำบางปะกงตรงท่าฉั่ว เพื่อการคมนาคมทางเรือ และชลประทาน ช่วยเหลือการเกษตร การทำนาของราษฎรในสองฝั่งคลอง และเมื่อขุดคลองเสร็จเรียบร้อยแล้วต้น สกุลสีเขียวซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านใหญ่บางปรุง คลองบางพระด้านทิศตะวันตกของวัดบางปรุง (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา) ได้ย้ายครอบครัวมาอยู่ในนาของตน จึงได้ดำริ สร้างวัดขึ้นเพื่อเป็นที่สำหรับบำเพ็ญกุศล รักษาศีลและถวายอาหารบิณฑบาตแด่พระสงฆ์ วัดจึงได้ ถูกสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2424 และเมื่อได้สร้างกุฏิพระสงฆ์พอเป็นที่อยู่อาศัยได้แล้ว (กำนันตำบลกอไผ่) จึงได้อาราธนาพระจากวัดบางปรุงโชติการาม ตำบลบางพระ อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา มา เป็นเจ้าอาวาสวัดสีขาวเป็นองค์แรก

ส่วนวัดสีเขียวก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2427 สร้างขึ้นในพื้นที่ 12 ไร่ 2 งาน เป็นวัดที่สังกัด คณะสงฆ์มหานิกายและได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา (สร้างโบสถ์) เมื่อปี พ.ศ. 2503 โดยมีพื้นที่ ของวิสุงคามสีมากว้าง 20 เมตร ยาว 30 เมตร สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย โดยมีที่ดินตั้งวัด 12 ไร่ 2 งาน ต่อมามีการสร้างกุฏิเพิ่มเติมอีก 3 หลังและศาลา อีก 3 หลังเพื่อใช้ในการทำบุญตามเทศกาลและ สำหรับใช้สวดศพ สถานที่ตั้งของวัดอยู่ใกล้กับการสัญจรไปมาของชาวบ้านที่เดินทางด้วยเรือ

บทบาทของวัด และพระสงฆ์ต่อระบบความเชื่อทางศาสนา ขนบประเพณี และพิธีกรรม ของชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว

พระสงฆ์ในวัดสีขาว และวัดสีเขียวตามชุมชนดั้งเดิมนั้นจะทำหน้าที่ในการให้การอบรม สั่งสอนทั้งความรู้ทางด้านศีลธรรม และความรู้ในด้านอื่น ๆ ตามความสามารถของพระสงฆ์ ผู้ที่เข้ามาอาศัยอยู่ที่วัดจะเป็นเด็กผู้ชายโดยเข้ามาอยู่ที่วัดด้วยจุดประสงค์แตกต่างกันไปเด็กบางคนก็เข้ามา เพื่อมาเป็นลูกศิษย์วัด บางคนก็เข้ามาเพื่อที่จะร่ำเรียนแสวงหาความรู้ หรือบางคนอาจจะเข้ามาเพื่อ เตรียมตัวบวชเป็นเณรและจะบวชเป็นพระสงฆ์ต่อไป การเข้ามาอาศัยอยู่ที่วัดเด็ก ๆ เหล่านี้จะเริ่ม

จากการช่วยเหลือและปรนนิบัติพร้อมกับศึกษาหาความรู้ พระสงฆ์จะให้ความรู้ทางด้านศีลธรรม จรรยาณะเดียวกันก็มีการอบรมสั่งสอนความประพฤติพร้อมกันไปด้วย พระสงฆ์นอกจากจะมี บทบาทเป็นศูนย์กลางทางด้านการให้ความรู้แล้วพระสงฆ์ยังเป็นผู้ที่ชาวบ้านในชุมชนให้ความเคารพนับถือ และให้คำปรึกษาหาதுทุกข์ยาม การตั้งชื่อบุตร รดน้ำมนต์เพื่อสะเดาะเคราะห์เพื่อปัดเป่าภัยอันตรายรวมถึงให้คำปรึกษาเมื่อชาวบ้านมีเรื่องทุกข์ร้อน ถ้าจะว่าไปแล้วพระสงฆ์ในชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวนั้นสมัยดั้งเดิมนั้นจะเป็นทั้งผู้นำของชุมชน และผู้นำทางจิตวิญญาณให้กับชาวบ้านก็ว่าได้ (สุชาติ แก้วกล้า, สัมภาษณ์, 12 ตุลาคม 2554) เจ้าของโรงงานน้ำดื่ม ซึ่งเป็นชาวชุมชนสีขาว โดยกำเนิดได้เล่าว่า ในสมัยก่อนชาวบ้านจะเดินทางโดยทางเรือเป็นหลักเพื่อมาที่วัด ก่อนจะถึงวันพระ (วันโกน) ผู้เฒ่าผู้แก่จะมานอนค้างคืนที่วัดเพื่อถือศีล ฟังเทศน์ และถ้าเป็นวันพระสำคัญ ๆ ทางศาสนา เช่น วันเข้าพรรษา วันอาสาฬหบูชา ฯลฯ ชาวบ้านบางคนถึงกับมาจำพรรษาพร้อมกับพระสงฆ์ไปด้วยหรือมารักษาศีล 3 วัน 5 วัน หรือ 7 วัน แล้วแต่ความสะดวก ส่วนบทบาทของวัด และพระสงฆ์มีส่วนสำคัญในการสร้างเครือข่ายทางสังคม โดยผ่านระบบความเชื่อทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งในชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวนั้น ระบบความเชื่อต่อแนวคิด โดยเฉพาะพุทธศาสนามีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ในชีวิตประจำวัน และกิจกรรมของชุมชนตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายเนื่องจากความเชื่อทางศาสนาได้ช่วยในการขจัดปัญหาแห่งความขัดแย้งและช่วยสร้างความสามัคคีให้กับชาวบ้านภายในชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวนั้นเป็นอย่างมาก ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่า ในชุมชนมีผู้นับถือศาสนาพุทธถึงร้อยละ 90 ความเชื่อที่เกี่ยวกับสิ่งที่ปกปิดลึกกลับทำให้เกิดความสงสัยและอาจจะมีการไตร่ตรองหรือไม่ได้ ไตร่ตรองด้วยเหตุผลด้วยการแสดงออกทางกายวาจาให้ปรากฏ ความเชื่อทางศาสนาเป็นแบบอย่างของพฤติกรรม และธรรมเนียมการปฏิบัติที่ได้รับการยอมรับนับถือต่อกันมาเพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติโดยออกมาในรูปแบบของพิธีกรรมทางศาสนา และพิธีกรรมของชีวิตซึ่งพิธีกรรมทางศาสนาเป็นพิธีกรรมที่ทำขึ้นในวันสำคัญ ๆ ได้แก่ พิธีในวันสงกรานต์ เข้าพรรษา วันออกพรรษา วันวิสาขบูชา ส่วนพิธีกรรมแห่งชีวิตมีการทำขวัญนาค บวชนาค บวชนกขัมมะ การแต่งงาน การตาย การตั้งศาลพระภูมิ การไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ การทำบุญกลางทุ่ง การไหว้แม่โพสพ และการทำขวัญข้าว ดังนั้น เพื่อแสดงให้เห็นถึงบทบาททางศาสนาที่มีอิทธิพลต่อระบบความเชื่อของชาวชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวนั้นสมัยดั้งเดิมสามารถสรุปได้คร่าว ๆ โดยแบ่งการทำกิจกรรมในระหว่างปีได้ดังนี้

1. งานวันสงกรานต์ เดิมชาวชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวยังวันสงกรานต์ระหว่างวันที่ 13-16 เมษายน ของทุกปีจะมีการจัดกิจกรรมเพื่อเฉลิมฉลองวันขึ้นปีใหม่ของไทยที่ยึดถือปฏิบัติมาแต่โบราณ โดยใช้สัญลักษณ์เป็นองค์ประกอบหลักในพิธีด้วยการใช้น้ำเป็นตัวแทน แก่กันกับความหมายของฤดูร้อนด้วยการใช้น้ำรดให้แก่กันเพื่อความชุ่มชื้นมีการขอพรจากผู้ใหญ่ ด้วยการเตรียมน้ำสะอาดใส่ขันและนำดอกมะลิ หรือดอกไม้สวยงามลอยลงในน้ำบางคนอาจมีการนำอ้อยไทยใส่ลงไปด้วย และนำน้ำที่เตรียมไว้โดยหาภาชนะเล็ก ๆ ตกและนำมารดลงที่มือของผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ ผู้ใหญ่ก็จะให้พรอันเป็นสิริมงคลให้แก่ลูกหลานหรือผู้ที่มาเคารพนับถือนอกจากนั้นในช่วงวันสงกรานต์ยังได้มีการรำลึกและแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วด้วยการนำอัฐิไปที่วัด โดยเลือกวัดใกล้บ้านหรือที่คุ้นเคยไม่ได้มีการแบ่งแยกการตั้งบ้านเรือนว่าอยู่อาศัยในชุมชนไหนถึงจะต้องไปวัดนั้น ๆ ซึ่งการนำอัฐิไปที่วัดมักจะเรียกว่า เป็นการทำบุญกระดุก การทำบุญจะนิยมทำกันในรูปของการทำสังฆทานคือ การนิมนต์พระภิกษุมารับพิธีมีการเตรียมอาหารหวานหรือถวายผ้าสบงจีวร ดอกไม้ธูปเทียน และนิมนต์พระสงฆ์ 4 รูป เพื่อสวดอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เมื่อทำบุญเป็นที่เรียบร้อยแล้วพิธีในช่วงวันสงกรานต์ก็เป็นอันจบสิ้นลง

2. วันวิสาขบูชา การประกอบพิธีวันวิสาขบูชาเป็นพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ ซึ่งตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 6 หรือราวเดือน มิถุนายน (หากปีใดตรงกับปีอธิกมาส คือ มี 8 สองหน ก็ให้เลื่อนไปเป็น 15 ค่ำกลางเดือน 7 หรือราวเดือนมิถุนายน) การบูชาวันวิสาขบูชาจากการศึกษาประวัติความเป็นมาในประเทศไทยนั้นเริ่มปรากฏเป็นครั้งแรกในสมัยสุโขทัยแต่ด้วยอำนาจอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์เข้าครอบงำประชาชนคนไทย และมีอิทธิพลเหนือกว่าอำนาจของพุทธศาสนา จึงไม่ปรากฏหลักฐานว่าได้มีการประกอบพิธีบูชาในวันวิสาขบูชาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2360) ทรงดำริกับสมเด็จพระสังฆราช (มี) สำนักราชบูรณะมีพระราชประสงค์จะให้ฟื้นฟูการประกอบพระราชพิธีขึ้นใหม่ สมเด็จพระสังฆราชจึงได้ถวายพระพรให้ทรงทำขึ้นเป็นครั้งแรกในวันขึ้น 14 ค่ำ 15 ค่ำ และวันแรม 1 ค่ำ เดือน 6 พ.ศ. 2360 นับแต่นั้นมาการประกอบพิธีวันวิสาขบูชาจึงได้รับการสืบทอด เรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบันซึ่งวัดสีขาวที่อยู่ในพื้นที่ของชุมชนสีขาว และวัดสีเขียวยที่อยู่ในชุมชนสีเขียวก็นับได้มีการประกอบพิธีดังกล่าวตั้งแต่มีการก่อตั้งวัดทั้งสองขึ้น และมีการประกอบพิธีกรรมเรื่อยมาเช่นกันทั้งนี้เพื่อเป็นการรำลึกถึงเหตุการณ์สำคัญ 3 เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายในวันเดียวกัน คือ เป็นวันคล้ายวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและเพื่อเป็นการอาบิสิมา และปฏิบัติบูชาของผู้ที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาชาวชุมชนสีขาว

และชุมชนสี่เขียวได้มีการแสดงถึงความกตัญญูทวาทย์โดยก่อนที่จะถึงวันวิสาขบูชาชาวบ้านก็จะนิยมนอนค้างคืนที่วัดเพื่อถือศีล ฟังธรรม และพอถึงตอนเช้าของวันวิสาขบูชาก็นำอาหารคาวหวานที่เตรียมไว้ไปปักบาตร ส่วนผู้ที่ไม่ได้มาค้างคืนก็จะมาแต่เช้าโดยนำอาหารคาวหวานมาปักบาตรที่วัดพร้อมกับถือศีล ฟังธรรมพร้อมกันไปด้วยบางคนเมื่อปักบาตรและฟังธรรมเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะอยู่ถึงเย็นเพื่อรอเพื่อทำพิธีเวียนเทียนรอบพระพุทธรูปปฏิมาในพระอุโบสถเมื่อถึงเวลาที่ 18.00 น ตามที่กำหนดชาวบ้านได้นำดอกไม้ ธูปเทียน ที่เตรียมไว้ เช่นเดียวกับเจ้าอาวาสและพระภิกษุสงฆ์จะลงมาพร้อมกันที่ศาลาเป็นผู้นำขบวนและตามด้วยชาวบ้านเพื่อเวียนเทียนรอบพระพุทธรูปปฏิมาในพระอุโบสถโดยเริ่มต้นด้วยการสวดสรรเสริญคุณพระรัตนตรัยด้วยการเดินวนขวาสามรอบ ในรอบแรกจะสวดบทสรรเสริญพระพุทธรูป รอบที่สอง จะสวดบทพระธรรมคุณ และรอบที่สาม จะสวดบทสรรเสริญพระสังฆคุณจากนั้นเมื่อเวียนเป็นการเสร็จเรียบร้อยแล้วทางวัดได้มีการจัดแสดงพระธรรมเทศนาในพระอุโบสถโดยเจ้าอาวาสจะเทศนาปฐมสมโพธิซึ่งเป็นเรื่องของ พระพุทธประวัติ คริสต์และปรินิพพานเมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วอันเสร็จพิธีชาวบ้านต่างทยอยกันกลับบ้าน

3. งานวันเข้าพรรษา เป็นช่วงเวลาที่พระภิกษุสงฆ์เถรวาทจะต้องอยู่ประจำ ณ วัดใดวัดหนึ่งตลอดฤดูฝนตามพระธรรมวินัยได้บัญญัติไว้มีกำหนดเป็นระยะเวลา 3 เดือน เว้นเสียแต่ว่ามีธุระอันจำเป็นเมื่อเดินทางไปแล้วไม่สามารถจะกลับได้ภายในวันเดียวกันก็ทรงอนุญาตให้ไปแรมคืนได้คราวหนึ่งไม่เกิน 7 คืน ที่เรียกว่า “สัตตาหะ” หากเกินกำหนดถือว่าพระภิกษุสงฆ์ไม่ได้รับประโยชน์แห่งการจำพรรษา หรือเรียกกันว่า “พรรษาขาด” โดยปกติวันเข้าพรรษาจะเริ่มตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ของทุกปีและถ้าในปีใด มีเดือน 8 สองหนก็เลื่อนมาเป็นวันแรม 1 ค่ำเดือน 9 เรียกว่า แผลหลังและออกพรรษาในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 ซึ่งการจำพรรษาของพระสงฆ์ในชุมชนสี่ขาวจะมีวัดสี่ขาว และชุมชนสี่เขียวจะมีวัดสี่เขียวเป็นที่อุปสมบทและจำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์ นอกจากนั้นผู้คนที่อยู่ในท้องถิ่นอื่นก็สามารถเข้ามาอุปสมบทและจำพรรษาทั้งสองวัดนี้ได้ ในสังคมดั้งเดิมวัดทั้งสองแห่งนี้มีพระภิกษุเพียงไม่กี่รูปและมีขั้นตอนที่เรียบง่าย งานเข้าพรรษาไม่ใช่แต่เป็นเพียงกิจของพระภิกษุสงฆ์เท่านั้นฆราวาสหรือชาวบ้านทั้งสองชุมชนยังได้เข้าร่วมกับกิจกรรมกับทางวัดด้วยการทำบุญรักษาศีล และชำระจิตใจให้ผ่องใส และก่อนวันเข้าพรรษาชาวบ้านจะไปช่วยพระภิกษุสงฆ์ในการหล่อเทียนเข้าพรรษา ทำความสะอาดเสนาสนะ ซ่อมแซมกุฏิวิหาร และรวมถือศีล ปฏิบัติธรรมไปด้วย พอถึงวันเข้าพรรษาก็จะไปร่วมทำบุญตักบาตร ถวายเครื่องสักการบูชา ดอกไม้ ธูปเทียนและเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น สบู่ ยาสีฟัน ถวายผ้าอาบน้ำฝนร่วมแห่เทียนพรรษาที่หล่อไว้แล้วก่อนหน้านั้น พร้อมฟังเทศน์ ฟังธรรม และรักษาศีลอุโบสถศีลกันที่วัดบางคนอาจตั้งใจงดเว้นอบายมุขต่าง ๆ เป็นกรณีพิเศษ เช่น งดสูรา งดการฆ่าสัตว์ พอถึงในช่วงเย็นเวลาประมาณ 18.00 น. ก็จะมีการเวียนเทียนด้วยการนำดอกไม้ธูปเทียนมาสักการะ โดยมีพระภิกษุสงฆ์

สวดมนต์เจริญพระพุทธมนต์ก่อนแล้วเดินรอบ โบสถ์วนขวา 3 ครั้งเมื่อเสร็จพิธีพระภิกษุก็จะเข้าโบสถ์ชาวบ้านจึงได้ทยอยกันกลับบ้าน

4. ตักบาตรน้ำตาลทราย เป็นประเพณีดั้งเดิมที่มีเฉพาะวัดสีขาว ที่ตั้งอยู่ในชุมชนสีขาว ชุมชนสีเขียวยังไม่มีการจัดให้มีขึ้น การตักบาตรน้ำตาลทรายที่วัดสีขาว มีการจัดเป็นประจำทุกปีตั้งแต่ครั้งที่มีการก่อตั้งวัด การตักบาตรจะมีขึ้นในช่วงแรม 8 ค่ำเดือน 10 (กันยายน) จุดมุ่งหมายที่สำคัญเพื่อเป็นการสืบทอดประเพณีทำบุญตักบาตรที่มีมาตั้งแต่สมัยพระพุทธกาล เพื่อใช้เป็นยารักษาโรคและบริโภค วิธีการตักบาตรของชาวบ้านจะทำเหมือนกับการทำบุญวันพระปกติ คือ พระภิกษุสงฆ์จะออกบิณฑบาตแต่เช้าตรู่เพื่อรับการตักบาตรจากชาวบ้านเสียก่อนและหลังจากการกลับมายังวัด และฉันอาหารมื้อเช้าแล้วพระภิกษุสงฆ์แต่ละรูปจะเดินเข้าแถวบริเวณหน้าศาลาการเปรียญเพื่อรับบาตรน้ำตาลทรายและเมื่อมีการตักบาตรเป็นที่เรียบร้อยแล้วพระภิกษุสงฆ์จะมีการสวดกรวดน้ำให้ศีลให้พรกับชาวบ้านที่มาใส่บาตรงานบุญตักบาตรน้ำตาลทรายเป็นอันเสร็จสิ้นลง

5. งานวันออกพรรษา หรือ มีการเรียกว่า “วันปวารณาออกพรรษา” เป็นวันสิ้นสุดการจำพรรษา หรือออกจากพรรษาที่ได้อธิษฐานจำพรรษาไว้ตลอด 3 เดือน คือ เริ่มตั้งแต่วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 (ประมาณเดือนตุลาคม) หรือหลังจากการเข้าพรรษามาแล้ว 3 เดือน (ตามปฏิทินจันทรคติไทย) พระภิกษุสงฆ์วัดสีขาว และภิกษุสงฆ์วัดสีเขียวที่ได้อธิษฐานจำพรรษา 3 เดือนไว้เมื่อถึงวันออกพรรษาจะประกอบพิธีสังฆกรรมปวารณาออกพรรษา ซึ่งเรียกว่า “วันมหาปวารณา” คือ เปิดโอกาสให้พระภิกษุสงฆ์ด้วยกันได้กล่าวถ้อยแถลงกัน ได้ทั้งนี้ในระหว่างพรรษานั้น พระสงฆ์บางองค์อาจมีข้อบกพร่องที่จำเป็นต้องแก้ไขปรับปรุงการเปิดโอกาสให้ผู้อื่นให้มีการว่ากล่าวตักเตือนได้เป็นวิธีที่จะรู้ถึงข้อบกพร่องของตนทั้งนี้จะกระทำอย่างเปิดเผย และไม่ถือว่าเป็นเรื่องที่จะมาโกรธเคืองกันภายหลังหรือมีเข่นนั้นถ้าไม่มีเรื่องที่จะว่ากล่าวตักเตือนกันแต่ถ้ามีข้อสงสัยใดในวันนี้ก็จะเปิดโอกาสให้ซักถามข้อสงสัยซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตามแม้การปวารณาออกพรรษาจะเป็นเรื่องของสงฆ์และระหว่างพระสงฆ์ด้วยกันแต่การออกพรรษาก็เป็นวันสำคัญอีกวาระหนึ่งที่ชาวบ้านจะได้มีการทำบุญร่วมกัน โดยในวันรุ่งขึ้น คือ วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 มีการทำบุญที่เรียกว่า “ตักบาตรเทโว” หรือ เรียกกันเต็ม ๆ ว่า “ตักบาตรเทโวโรหณะ” โดยชาวบ้านทั้งของชุมชนสีขาวและชุมชนสีเขียวได้นำอาหารมาจากบ้านที่ได้เตรียมไว้ทั้งอาหารคาวหวานนำมาตักบาตร การตักบาตรนิยมใส่อาหารแห้งส่วนอาหารหวานที่นิยมใส่จะเป็นขนมกงที่ทำมาจากแป้งและมะพร้าวมีรูปเป็นวงกลมโดยชาวบ้านมีความเชื่อว่าจะได้บุญอย่างสูงเนื่องจากตามตำนานมีความเชื่อว่าเป็นวันคล้ายวันที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จจากเทวโลกหลังกลับจากการไปโปรด

พระมารดา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หลังจากมีการดักบาตรเป็นที่เรียบร้อยแล้วพระสงฆ์จะขึ้นบนศาลาอีกครั้งเพื่อกรวดน้ำให้กับญาติที่ล่วงลับไปแล้วและให้ศีลให้พรแก่ฆราวาสงานออกพรรษาจึงได้จบสิ้นลง

6. งานวันลอยกระทง ตรงกับคืนวันเพ็ญเดือน 12 หรือ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ตามปฏิทินจันทรคติไทย และเป็นช่วงน้ำเต็มคลองโดยมีความเชื่อที่แตกต่างกันไป บ้างก็เป็นการบูชาพระเกศแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ บ้างก็เป็นการบูชาพระพุทธบาท ณ หาดทรายริมฝั่งแม่น้ำนัมมทา (ปัจจุบัน คือ แม่น้ำนเรศพุกาในอินเดีย) หรือ คือนับพระพุทธรูปเจ้าสี่องค์กลับจากเทวโลกเมื่อครั้งไปโปรดพระพุทธรูปมารดา บางหลักฐานเชื่อว่าเป็นการบูชาพระอุปคุตอรหันต์หรือมหาสาวก หรือขอขมาเจ้าแม่คงคาที่ได้ทิ้งสิ่งปฏิกูลลงไป หรือ เป็นการสะเดาะเคราะห์ ลอยทุกข์ โศกโรคภัย เป็นต้น สำหรับในประเทศไทยประเพณีลอยกระทงได้กำหนดในทุกพื้นที่ทั่วประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่ติดกับแม่น้ำ ลำคลองหรือแหล่งน้ำต่าง ๆ ซึ่งในแต่ละพื้นที่แตกต่างกันไป ในชุมชนสีขาวจะใช้คลองประเวศน์บุรีรมย์ในงานวันลอยกระทง ส่วนชาวบ้านชุมชนสีเขียวก็นิยมใช้คลองสีเขียวลอยกระทง ซึ่งตามที่ได้กล่าวไว้แล้วเนื่องจากชุมชนทั้งสองมีพื้นที่ติดกัน การแบ่งชุมชนจึงไม่ใช่เรื่องวัด หรืออุปสรรคต่อการทำกิจกรรมหรืองานบุญของชาวบ้านแต่ใน 2 ชุมชนอาศัยความคุ้นเคยหรือครอบครัวเคยทำมาก่อนเช่น ผู้ที่อยู่ในชุมชนสีขาวอาจจะไม่ได้ลอยกระทงที่คลองประเวศน์บุรีรมย์ที่อยู่ตรงหน้าวัดสีขาว และอาจจะไปลอยกระทงที่คลองสีเขียวยที่อยู่ในพื้นที่ของชุมชนสีเขียวก่อน หรือบริเวณอื่น ๆ ก็ได้

การลอยกระทงจะใช้ต้นกล้วยและใบตองในการทำเป็นกระทง โดยนำต้นกล้วยมาตัดออกเป็นท่อน ๆ จะเป็นท่อนเล็กหรือท่อนใหญ่ขึ้นอยู่กับต้นกล้วยที่ตัดมาและความต้องการของผู้ทำกระทงหลังจากนั้นนำใบตองมาพับเป็นกลีบเหมือนดอกบัวและมาวางเรียงโดยทำเป็นวงกลมบนต้นกล้วยที่ตัดหลังจากนั้นใช้เข็มกลัดที่ทำจากก้านทางมะพร้าวมากลัดให้ติดกับต้นกล้วยเมื่อทำเสร็จแล้วบางคนจะนำดอกไม้มาเสียบในกระทงเพื่อให้ดูสวยงามและพอถึงตอนเที่ยงคืนของวันลอยกระทงจะนำกระทงที่ทำไว้โดยนำเอาธูป 3 ดอก และเทียน 1 แท่งมาปักลงกลางกระทงบางคนอาจมีการนำเหรียญ จะเป็น 50 สตางค์ 1 บาท 5 บาท หรือแล้วแต่ผู้ลอยจะใส่สตางค์ไปเท่าใดวางลงในกระทงและอธิษฐานก่อนลอยลงน้ำและเมื่อลอยกระทงเสร็จเรียบร้อยแล้วชาวบ้านจะลงอาบน้ำในแม่น้ำลำคลองเพื่อความเป็นสิริมงคล และสะเดาะเคราะห์พร้อมกันไปด้วย

7. การทำขวัญนาค ก่อนที่จะบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์นั้นคนไทยในสมัยดั้งเดิมนิยมทำขวัญนาคเสียก่อนเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ผู้จะบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ต่อไป การทำขวัญนาคนั้น (นาค หมายถึง ผู้ประเสริฐ ผู้ไม่ทำบาป ไม่มุ่งทำความชั่ว เป็นผู้ที่มิสง่าราศี ห้ามเที่ยวเตร่) ไม่สามารถจะให้คำตอบได้แน่ชัดว่ามีแหล่งกำเนิดมาจากที่ใดทั้งนี้ในพระวินัยของพระพุทธเจ้าไม่มี

การกล่าวถึงเรื่องบวชนาค (ให้เป็นพระ) พิธีบวชนกจึงไม่ใช่พิธีในชมพูทวีป (อินเดียโบราณ) อย่างแน่นอน แต่เชื่อกันว่า เป็นประเพณีพื้นเมืองของภูมิภาคอุษาคเนย์โดยเฉพาะผืนแผ่นดินที่เป็น พม่า (มอญ) เขมร ลาว และไทย ซึ่งชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวยังเป็นชุมชนที่อยู่ในภูมิภาคอุษาคเนย์ที่ได้รับวัฒนธรรมในการทำขวัญนาคมาตั้งแต่สมัยดั้งเดิม ดังนั้นเมื่อมีการบวชนาคขึ้นเมื่อไรการทำขวัญนาคก็จะเป็นพิธีกรรมที่ร่วมอยู่ด้วยก่อนที่จะมีการบวชนาคการทำขวัญนาคนั้นจะต้องมีผู้ประกอบพิธีที่เรียกว่า “หมอขวัญ” จะมีจำนวนที่เพิ่มขึ้นอยู่กับเจ้าภาพที่จัดงานบวชนาคซึ่งการทำขวัญนาคมีขั้นตอนสำหรับนาคที่จะบวชให้ได้ฟังตั้งแต่การกล่าวถึงบุญคุณขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้สร้างสมบารมีจนค้นพบอริยสัจสี่ ความสำคัญของการบวช อานิสงค์ของผู้บวช การปฏิสนธิ นามนาค สอนนาค และเรียกขวัญนาค การทำขวัญนาคจะเริ่มทำตั้งแต่ในช่วงบ่ายเรื่อยมาจนเสร็จสิ้นเที่ยงคืนหรือบางงานจะเสร็จก็เกือบเช้ามืดและในตอนเช้าพอถึงเวลาก็นาคบวชเป็นพระสงฆ์ต่อไป

ตารางที่ 4-6 วัฒนธรรมชุมชนเกี่ยวกับบทบาทของวัด และพระสงฆ์ที่มีต่อระบบความเชื่อทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อสมัยดั้งเดิมของชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวย

ความเชื่อทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี และพิธีกรรม	ช่วงเวลาของกิจกรรม
วันขึ้นปีใหม่-ส่งท้ายปีเก่า	เดือน 1 ของทุกปี (เดือนธันวาคม)
วันสงกรานต์ วันครอบครัว	เดือน 5 (วันที่ 13-15 และวันที่ 16 เมษายน)
วันวิสาขบูชา	เดือน 6 (เดือนมิถุนายน)
งานขึ้นบ้านใหม่	ดูฤกษ์ที่เป็นวันมงคล (ไม่จำกัดว่าเป็นเดือนใด)
งานแต่งงาน	เดือน 2, 4, 6, 9 และ 10 (แล้วแต่ความนิยม)
การแรกนาขวัญ, วันเกษตรกร	เดือน 5 (พฤษภาคม)
วันอาสาฬหบูชา	ขึ้น 15 เดือน 8 (กรกฎาคม)
วันเข้าพรรษา	แรม 1 ค่ำ เดือน 8 (กรกฎาคม)
ตักบาตรน้ำตาลทราย (เฉพาะวัดสีขาว)	แรม 8 ค่ำ เดือน 10 (กันยายน)
วันออกพรรษา	ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 (ตุลาคม)
การทอดผ้าป่า	วันแรม 11 ค่ำ เดือน 11 ถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12
วันมาฆบูชา	ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 (กุมภาพันธ์)

ตารางที่ 4-6 (ต่อ)

ความเชื่อทางศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี และพิธีกรรม	ช่วงเวลาของกิจกรรม
วันวิสาขบูชา	วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 (พฤษภาคม)
วันสารทไทย	แรม 15 ค่ำ เดือน 10 (ปลายกันยายน-ต้นตุลาคม)
วันลอยกระทง	เดือน 12 (พฤศจิกายน)
วันพ่อแห่งชาติ 5 ธันวาคมหาราช	เดือน 1 (วันที่ 5 ธันวาคม)
การทอดผ้าป่าข้าว	เดือน 1 (วันที่ 5 ธันวาคม)
วันแม่แห่งชาติ 12 สิงหาคมหาราชินี	เดือน 9 (วันที่ 12 สิงหาคม)

หมายเหตุ: ข้อมูลจากชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว

จากตารางที่ 4-6 เป็นข้อมูลที่เก็บได้จากชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวในเรื่องศูนย์กลางและเครือข่ายของชุมชนอันประกอบไปด้วยบทบาทของวัด และพระสงฆ์ ที่มีต่อระบบความเชื่อทางศาสนา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรม พบว่า ในรอบ 1 ปี ของชาวบ้านในชุมชนมีเครือข่ายเชื่อมโยงโดยเกี่ยวข้องกับวัด และพระสงฆ์อย่างมาก พระสงฆ์จะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ขณะเดียวกันยังเป็นผู้ช่วยให้กับชุมชน ชาวบ้านมีความเลื่อมใสทั้งศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์ที่มีอยู่ในพิธีกรรมต่าง ๆ โดยได้รับการสืบทอดติดต่อกันมาอย่างยาวนาน โดยผ่านวิถีชีวิตอย่างเรียบง่ายตามแบบสมัยดั้งเดิมในสังคมชนบท

นอกจากบทบาทของวัด และพระสงฆ์ที่มีอิทธิพลต่อระบบความเชื่อทางศาสนา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีและพิธีกรรมของชาวบ้านในชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว ชาวบ้านในชุมชนยังมีวัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกับบทบาทของวัด และพระสงฆ์โดยตรงแต่เป็นระบบความเชื่อที่เป็นรากฐานของการดำรงชีวิตของชาวชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวที่เรียกว่า “วัฒนธรรมข้าว” ที่เป็นวิถีการปฏิบัติของชาวชุมชนมาตั้งแต่สมัยดั้งเดิมทั้งนี้อาจเนื่องจากชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวในอดีตนั้นเป็นสังคมแบบเกษตรกรรมที่ดำรงชีวิตด้วยการปลูกข้าวเป็นหลัก ฉะนั้นเพื่อเป็นการดำรงอยู่และต่อสู้กับสิ่งทีนอกเหนือธรรมชาติ “วัฒนธรรมข้าว” จึงเป็นรูปแบบและวิถีการที่ภายในชุมชนใช้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติซึ่งการใช้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัตินั้นวัฒนธรรมข้าวจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ (เอี่ยม ทองดี, 2538, หน้า 12-13) “วัฒนธรรมข้าว” ที่เกี่ยวข้องกับข้าว และ “วัฒนธรรมข้าว” ที่เกี่ยวข้องกับชาวนา

วัฒนธรรมข้าว: วัฒนธรรมของชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว

ตามที่ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมในการผลิตข้าวในสังคมไทยในแต่ละภูมิภาคมีวิธีการในการดำเนินชีวิตเพื่อการปกป้อง ค้ำครองให้เกิดความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สินและการเพิ่มผลผลิตและรักษาผลผลิตที่นอกเหนือจากภัยธรรมชาติที่ต่างกัน ชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว เป็นชุมชนที่อยู่ในอาณาบริเวณลุ่มน้ำสาขาที่ราบแม่น้ำบางปะกง และอยู่ในตำบลกอไก่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นชุมชนในภาคตะวันออกที่มีวัฒนธรรมในการผลิตข้าวที่มีจุดมุ่งหมายไม่ได้แตกต่างจากวัฒนธรรมในภาคกลางและภูมิภาคอื่น ๆ ในสังคมไทยที่ใช้วิธีการ อ่อนหวาน บวบสรวง บูชา และเสี่ยงทาย เพื่อปกป้อง ค้ำครองเพื่อให้เกิดความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน และการเพิ่มผลผลิต และรักษาผลผลิตที่ผ่านระบบความเชื่อทั้งเรื่องภูตผี ปีศาจ เวทมนต์ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ รวมถึงหลักแนวคิดทางศาสนาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิตมาตั้งแต่สังคมในอดีต แต่เมื่อเวลาผ่านไปเมื่อความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีทันสมัยได้กระจายเข้าสู่ชุมชน โดยผ่านการผลักดันแนวคิดและการพัฒนาอย่างเร่งด่วนจากภาครัฐทำให้ระบบความเชื่อที่มีอยู่เดิมได้ลดน้อยถอยลงวัฒนธรรมข้าวที่เป็นวิถีทางในการดำเนินชีวิตได้ลดน้อยลงด้วย ดังนั้นเพื่อศึกษาวัฒนธรรมข้าว และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน ส่วนแรก เป็นวัฒนธรรมข้าวในสมัยดั้งเดิม และส่วนที่สอง เป็นวัฒนธรรมข้าวตามแบบสมัยใหม่

ลักษณะวัฒนธรรมข้าว “วัฒนธรรมแห่งภูมิปัญญา” สมัยดั้งเดิม (ก่อนปี พ.ศ. 2525)

วัฒนธรรมข้าวสมัยดั้งเดิม (ก่อนปี พ.ศ. 2525) ชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำสาขาที่ราบแม่น้ำบางปะกง เป็นเส้นทางน้ำสายหลักที่ผ่านจังหวัดฉะเชิงเทรา และมีคลองชลประทานหลายสายเชื่อมโยงในบริเวณชุมชน เช่น คลองประเวศบุรีรมย์ คลองสีเขียว คลองบางกะไห ฯลฯ จากประวัติศาสตร์ของชุมชนในเรื่องวัฒนธรรมข้าวไม่มีการจดบันทึกอย่างเป็นทางการแต่อย่างใดข้อมูลที่ได้จึงเป็นการรวบรวมจากหลักฐานเกี่ยวกับการบร่ำร่ายทางประวัติศาสตร์ในบริเวณแถบนี้ที่เคยเป็นแหล่งอารยธรรมที่มีความเจริญรุ่งเรือง และมีทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ทำให้เป็นที่มาของการที่ผู้คนจำนวนมากได้เข้ามาตั้งรกรากตั้งเป็นชุมชน โดยเข้ามาทำการเพาะปลูกโดยเฉพาะข้าวเพื่อใช้ในการบริโภค และเป็นแหล่งการค้าที่สำคัญในเวลาต่อมา

นอกจากนั้นข้อมูลวัฒนธรรมข้าวยังเป็นข้อมูลที่ได้จากคำบอกเล่าของชาวบ้านผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้รู้ หรือปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตในการปลูกข้าวตั้งแต่สมัยดั้งเดิมจากบรรพบุรุษ และได้รับการสืบทอดเรื่อยมาตั้งแต่ครั้งรุ่นปู่ย่า ตายาย ลุงป้า น้าอา หรือ แม้แต่

การได้รับการถ่ายทอดข้ามวัฒนธรรม วัฒนธรรมข้าวในชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว จึงเป็นรูปแบบที่มีอยู่เดิมในชุมชนที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับวัฒนธรรมในภูมิภาคอื่น ๆ

วัฒนธรรมข้าวในชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวในสมัยดั้งเดิมจะนิยมปลูกข้าวนาปีหรือนาฝนเพียง และนาปรัง แต่ช่วงเวลา 30 กว่าปีมานี้ได้มีการเปลี่ยนวิธีการผลิตมาเป็น การปลูกข้าวนาหว่านน้ำคมแทน การปลูกข้าวสมัยดั้งเดิมในแต่ละขั้นตอนจะมีพิธีกรรมมากมาย ตั้งแต่การไถที่นา ทำขวัญนา ไหว้แม่โพสพ ขวัญควาย ทำบุญลาน เปิดยุ้ง ปิดยุ้ง แต่ในระยะหลังพิธีกรรมต่าง ๆ ในอดีตไม่ค่อยจะมีแล้วมีการนำเอาเครื่องไถนาเข้ามาใช้แทนแรงงานสัตว์ (ควาย) มีรถนวดข้าวเกี่ยวข้าวเข้ามาในชุมชน ชาวนาบางรายก็เปลี่ยนวิถีชีวิตไปทำอาชีพอื่น ๆ เช่น ทำฟาร์มกุ้ง เพาะพันธุ์ปลาแทน โดยสรุปขั้นตอนของวัฒนธรรมข้าวในชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว (นงเยาว์ กล้าหาญ, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2549; หัวผักกาด ขาวดี, สัมภาษณ์, 1 เมษายน 2554; ทะนง ยิ้มยิ้ม, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2554; มนัส บุญมาก, สัมภาษณ์ 6 พฤษภาคม 2554 และ กะนอง ยิ่งยง, สัมภาษณ์, 25 กุมภาพันธ์ 2555) ได้ดังนี้

ขั้นตอนวัฒนธรรมข้าวสมัยดั้งเดิมของชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว

ในสมัยดั้งเดิมวัฒนธรรมข้าวของชาวนาชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว มีขั้นตอนในการผลิตข้าวควบคู่ไปกับพิธีกรรม และระบบความเชื่อทางศาสนาตั้งแต่เริ่มการเกิดขึ้นของชุมชน ซึ่งจากข้อมูลที่ได้จากชุมชนด้วยการสัมภาษณ์จากชาวบ้าน โรงสีที่อยู่บริเวณใกล้เคียงสามารถหาข้อสรุปและแบ่งขั้นตอนต่าง ๆ ได้ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมทุน

การผลิตข้าวสมัยดั้งเดิมทุนไม่มีความจำเป็นในการซื้อเมล็ดข้าว และเครื่องมือต่าง ๆ ที่ใช้ในการทำนาโดยชาวบ้านจะเก็บเมล็ดพันธุ์ที่ได้เพื่อใช้ในการทำพันธุ์ต่อไปกรณีไม่มีเมล็ดพันธุ์จะขอหรือหยิบยืมจากเครือญาติหรือในชุมชน เครื่องมือการผลิตจะหาจากในชุมชนหรือทำขึ้นได้แก่พวก คราดไถนา เกวียน เสียม จอบ เสียม ฯลฯ ส่วนแรงงานที่ใช้ในการผลิตมาจากคนในครอบครัว และเครือญาติ และแรงงานจากควายเป็นหลัก

ขั้นตอนที่ 2 การเตรียมดิน

ก่อนที่ชาวนาจะมีการเตรียมดินจะมีการไถ 3 ขั้นตอน ด้วยควาย และเครื่องมือทำจากไม้ และเหล็ก คือ ขั้นตอนการไถดะ การไถคราด และการไถแปร ขั้นตอนการไถดะที่เป็นขั้นตอนแรกนั้นจะเริ่มทำเมื่อฝนตก ครั้งแรกในปีฤดูกาลใหม่ การไถดะไถเป็นแนวยาวของพื้นที่กระตังนา เพื่อเป็นการตากดินให้ดินชั้นล่างได้ขึ้นมาสัมผัสอากาศออกซิเจนและเพื่อทำลายวัชพืชรวมถึงโรคพืชบางชนิด การไถในขั้นตอนนี้จะทิ้งไว้ประมาณ 1-2 สัปดาห์ หรือ ทิ้งไว้พอสมควรแล้วจึงทำ

การไถแปรซึ่งเป็นขั้นตอนต่อไปที่จะช่วยพลิกดินกลับขึ้นอีกครั้งเพื่อทำลายวัชพืชที่ขึ้นใหม่ และเป็นการข่อยดินให้มีขนาดเล็กลงทั้งนี้การไถแปรยังขึ้นอยู่กับชนิด ปริมาณของวัชพืช ลักษณะดิน และระดับน้ำในพื้นที่ขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝนด้วย แต่โดยทั่วไปแล้วการไถแปรจะทำกันเพียงครั้งเดียวก่อนจะทำการไถคราดซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้าย การไถคราดเป็นขั้นตอนที่เอาเศษวัชพืชออกจากกระตนา และข่อยดินให้มีขนาดเล็กลงพร้อมกับการปรับระดับพื้นที่ให้มีความสม่ำเสมอจนให้มีความเหมาะสมแก่การเจริญของข้าวเพื่อสะดวกในการควบคุมดูแลการให้น้ำ

ขั้นตอนที่ 3 การทำขวัญนา

ชาวนาในชุมชนจะมีการทำขวัญนาก่อนที่จะลงมือเพาะปลูกโดยมีความเชื่อที่ว่า เมื่อได้ทำพิธีไปแล้วจะทำให้ข้าวที่ปลูกมีผลผลิตจำนวนมากชาวนาจึงมีการเชิญหมอขวัญมาทำพิธีซึ่งการทำพิธีจะทำกันในบริเวณกลางทุ่งนา

ขั้นตอนที่ 4 ประเพณีการการทำขวัญควาย

สมัยดั้งเดิมชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวมักมีการทำขวัญควายกันเกือบทุกบ้านที่มีการทำนา โดยจะทำบริเวณคอกควาย เพื่อเป็นการรำลึกบุญคุณของควายที่ถูกนำมาใช้แรงงาน และเพื่อขอโทษกรรม หรือขอขมาลาโทษที่ถูกทรมานในช่วงตลอดฤดูกาลทำนา การทำขวัญควายนั้นจะจัดขึ้นหลังจากได้ปลูกข้าวดำนาเรียบร้อยแล้วเจ้าของนาจะเชิญหมอขวัญมาทำพิธีบายศรีสู่ขวัญควายให้ควายกินหญ้าอ่อน และนำควายไปอาบน้ำให้สะอาดเอาอกเอาใจด้วยดอกไม้ธูปเทียนไปขอขมา

ขั้นตอนที่ 5 ขั้นตอนการปลูกข้าว

การทำนาโดยทั่วไปแบ่งออกเป็น 3 วิธี คือ นาหว่าน นาหยอด และนาดำสมัยดั้งเดิมชาวนาในชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวมักการทำนาดำเป็นหลัก จะนำเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ได้มาไปเพาะเป็นต้นกล้าเสียก่อน ก่อนลงปลูก การเพาะเป็นต้นกล้าของชาวนาจะทำด้วยวิธีการนำเมล็ดไปเพาะในแปลงนาที่เตรียมไว้ (แปลงกล้า) ให้งอกเป็นต้นกล้าและถอนนำต้นกล้าไปปักลงกระตนาด้วยการเอาใจใส่ดูแลจนได้ผลผลิต

ขั้นตอนที่ 6 พิธีแรกนาของชาวนา

การแรกนาแบ่งออกเป็นพิธีหลวงจัดให้มีขึ้นและการแรกนาของราษฎร การแรกนาของราษฎร หรือของชาวนาในชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวนาจะมีพิธีแรกนาซึ่งเป็นพิธีแรกลงนาที่ทำกันเฉพาะในแต่ละบ้าน โดยมีจุดประสงค์เพื่อบูชาผี เทพเทวดาที่เกี่ยวกับการทำนา คือ พระภูมิ นามแม่โพสพ แม่ธรณีเพื่อขอให้ช่วยดูแลต้นข้าวให้เจริญงอกงามปราศจากศัตรูพืช การทำพิธีชาวนาในชุมชนจะทำกันในวันจันทร์ หรือวันศุกร์ มีการเตรียมดอกไม้ ธูปเทียน และไข่ต้มเป็นเครื่องสังเวทบูชา

ขั้นตอนที่ 7 ประเพณีทำขวัญแม่โพสพเมื่อข้าวตั้งท้อง

ข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่ชาวนาในชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวนำมาปลูกนั้นจะตั้งท้องประมาณต้นเดือน 11 (ประมาณเดือนตุลาคม) (ยกเว้นภาคใต้จะ ตั้งท้องประมาณเดือนธันวาคมหรือประมาณเดือนธันวาคม) โดยชาวนาในชุมชนจะมีการประกอบพิธีทำขวัญข้าวขึ้นโดยมีความเชื่อว่าแม่โพสพมีบุญคุณและให้ความสมบูรณ์กับผืนนาชาวนาจึงต้องมีการทำขวัญเพื่อเป็นการกล่าวขอขมากับสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงอะไรกับต้นข้าวทั้งที่เกิดขึ้นเองจากธรรมชาติและจากการที่มนุษย์จะกระทำขึ้น ดังนั้นเมื่อข้าวได้ตั้งท้องหรือมีการเก็บเกี่ยวชาวนาในชุมชนจึงได้มีการเรียกขวัญข้าวเพื่อเป็นการขอภัยและเป็นการขอบคุณแม่โพสพ ซึ่งการขอภัยและการแสดงการขอบคุณให้กับแม่โพสพเมื่อข้าวตั้งท้องนั้นชาวนาในชุมชนยังมีความเชื่ออีกว่า แม่โพสพมีลักษณะเป็นเช่นเดียวกับมนุษย์ หรือสิ่งมีชีวิต เมื่อข้าวได้ตั้งท้องจึงอยากจะทานอาหารเหมือนกับคนท้องชาวนาจึงได้นำเครื่องเช่น ไหว้ที่มีรสเปรี้ยว อ้อย น้ำมะพร้าว นอกเหนือจากหมาก พลุ ธงกระดาษสีต่าง ๆ ผ้าแดงผ้าขาวใส่ลงในชะลอมเล็ก ๆ มีเส้นด้ายสีแดงและสีขาวเพื่อผูกเครื่องเช่นเข้ากับต้นข้าว ดอกไม้และด้วยความเชื่อว่าแม่โพสพเป็นผู้หญิงจึงต้องมีน้ำอบ น้ำหอมด้วยโดยคนที่ทำพิธีนี้เจ้าของนามักจะนิยมให้เป็นผู้หญิง หลังจากมัดโยงเครื่องเช่นกับต้นข้าวด้วยด้ายสีแดงและขาวเข้าด้วยกันแล้ว ผู้ทำพิธีจะพรมน้ำหอมเปรี้ยวต้นข้าว จากนั้นจึงจุดธูปปักลงบนที่นาพร้อมกล่าวคำขอขมาต่าง ๆ แล้วแต่ที่จะนึกได้ ส่วนมากก็จะเป็นการบอกกล่าวถึงสิ่งที่กำลังจะทำ เช่น ขอให้มียรวงข้าวสวย มีข้าวเยอะ ๆ ให้ผลผลิตสูง ๆ เมื่อพูดทุกอย่างที่อยากพูดจบแล้วได้มีการร่ำร้องเพื่อให้แม่โพสพรับทราบเจตนาดัง ๆ และเมื่อข้าวตั้งท้องเมื่อข้าวเริ่มตั้งท้องชาวนาจะเอาไม้ไผ่มาสานชะลอมที่เรียกว่า “เลว” แล้วนำเครื่องแต่งตัวของหญิง เช่น แป้ง น้ำมันไผ่ผมน้ำอบไทย หวี กระจกใส่ในชะลอม พร้อมด้วยขนมหวานสักสองสามอย่าง ส้มเขียวหวาน ส้มโอแกะกลีบ ปักเสามาไว้แล้วเอาชะลอมแขวนไว้ในนาเพื่อให้แม่พระโพสพแต่งตัวและสวยสิ่งของนั้น จะได้ออกรวงได้ผลดี

ขั้นตอนที่ 8 เตรียมลานนวดข้าว

การเตรียมลานนวดข้าวชาวนาในชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวจะเริ่มทำกันในช่วงที่มีการเกี่ยวข้าวประมาณเดือนธันวาคม และเดือนนี้ (ประมาณเดือนธันวาคม-มกราคม) ผู้ที่ทำลานส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ไม่ได้ลงไปเกี่ยวข้าว ได้แก่ ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือผู้ที่ว่างจากการเกี่ยวเกี่ยว การนวดข้าว มักจะทำบริเวณหน้าบ้าน หรือบริเวณลานที่ว่าง บางบ้านก็จะทำบริเวณใกล้ข้างการเตรียมลาน นวดข้าวจะปรับพื้นที่ให้เรียบด้วยการยาลูกควายผสมน้ำตากให้แห้งเพื่อป้องกันไม่ให้ดอนที่นำข้าวมา นวดดินไปปนกับข้าว และเมื่อทำเสร็จเรียบร้อยแล้วชาวนาจะนำข้าวที่เก็บเกี่ยวมานวดเพื่อต้องการให้ข้าวหลุดจากเมล็ดข้าวด้วยการใช้ควาย หรือวัวนวดในลานนวดที่เตรียมไว้โดยการนำฟ่อนข้าวมาวางในลานนวดเรียงฟ่อนข้าวให้เป็นวงกลม หรือรูปรีตามขนาดของลาน การเรียงฟ่อนใช้วิธีดังกล่าว

ข้าว เอาขังลงดินใช้เคียวตัดกำข้าว ซึ่งเรียกว่า ตัด “กะเน็ด” (ฟางหรือขังที่มัด) เพื่อให้รวงข้าวหลุด คนหนึ่งเรียงอีกคนหนึ่งตัด จนกระทั่งกองข้าวโตได้ขนาดก็ใช้ควายย่ำจำนวนควายจะใช้เพียงตัวเดียวหรือหลายตัวก็ได้ ถ้าใช้หลายตัวก็นำมาผูกกับเรียง “พวง” โดยผูกที่คอเป็นพวง ๆ ละประมาณ 3-4 ตัว แต่จะมีควายที่ชาวนาฝึกหัดไว้จนชำนาญอยู่ด้านใน เวลานวดให้ควายย่ำข้าวอยู่พักหนึ่ง ก็ให้ควายหยุดพักและช่วงระหว่างหยุดพักชาวนาจะใช้ “ขอลาย” ซึ่งเป็นด้ามไม้ไผ่ยาว ที่ปลายมีเหล็กปลายงอติดอยู่ทำการสงฟางที่ถูกนวดสะอาดแล้วออกไป ถ้ายังมีเมล็ดข้าวติดอยู่ก็ใช้ขอลายสงขึ้นมาไว้ข้างใน ทำด้วยวิธีการเช่นนี้ประมาณ 3 ครั้ง ในข้าว 1 กอง หรือ 1 คก ในการตรวจดูฟางด้วยสายตาว่าสะอาดดีหรือไม่ หรือถ้าเป็นตอนกลางคืนก็ใช้ฟางเผาไฟดู ถ้ายังมีเมล็ดข้าวติดอยู่มากก็จะมียี่งวดงัดขึ้นเมื่อนวดเสร็จแล้วก็สงฟางออกให้มากที่สุดคงเหลือแต่เศษฟาง และให้ข้าวปะปนอยู่ในกองข้าว

ขั้นตอนที่ 9 ประเพณีการทำขวัญแม่โพสพเมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว

ชาวนาจะมีการทำพิธีเรียกขวัญแม่โพสพเมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวเพื่อเป็นการขอภัยและเป็นการตอบแทนพระคุณที่ข้าวให้ความสมบูรณ์การเรียกขวัญแม่โพสพจะทำพิธีเช่นเดียวกับการทำขวัญข้าวเมื่อข้าวตั้งท้องและเมื่อทำพิธีเสร็จก็มีการเก็บเกี่ยวได้ทันที

ขั้นตอนที่ 10 : ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว

การที่ข้าวในนาสามารถจะเก็บเกี่ยวได้นั้นจะอยู่ระหว่างเดือนอ้าย และเดือนยี่ การเก็บเกี่ยวนั้นชาวนาจะมีการร่วมมือกันในบรรดาพ่อแม่พี่น้องเครือญาติทั้งหญิงชายจะสลับกัน หรือผลัดเปลี่ยนกันเมื่อถึงช่วงเวลาเก็บเกี่ยวโดยไม่คิดถึงผลตอบแทนในรูปของตัวเงินแต่อย่างใดการตอบแทนจะมีบ้างในกรณีที่เจ้าของที่นาหรือเจ้าของบ้านจะมีการเตรียมหุงหาอาหารมาไว้รองรับในช่วงที่เก็บเกี่ยวในแต่ละวัน การเก็บเกี่ยวชาวนั้นเจ้าของนาจะรอให้ข้าวออกดอก หรือออกรวงมาแล้วประมาณ 20 วัน หลังจากนั้นจะเร่งระบายน้ำออกจากนาเพื่อเป็นการเร่งให้ข้าวสุกพร้อม ๆ กัน และทำให้เมล็ดมีความชื้นไม่สูงเกินไป ข้าวจะสามารถเก็บเกี่ยวได้หลังจากระบายน้ำออกประมาณ 10 วัน ระยะเวลาที่เหมาะสมสำหรับการเก็บเกี่ยว เรียกว่า ระยะพลับพลึง คือ สังเกตที่ปลายรวงจะมีสีเหลือง กลางรวงเป็นสีทองอ่อน การเก็บเกี่ยวในระยะนี้จะได้เมล็ดข้าวที่มีความแข็งแรง มีน้ำหนักและมีคุณภาพในการสี

ขั้นตอนที่ 11 การตีข้าว หรือ ฟาดข้าว

หลังการเก็บเกี่ยวชาวนาจะทำการตีข้าว หรือฟาดข้าว เพื่อให้ข้าวเปลือกหลุดออกจากรวงด้วยการใช้เครื่องมือที่เรียกว่า “ม้าว” หรือไม้หนีบ รัดหรือหนีบ โคนของข้าวเฟ่าเอาฟาดไปบนพื้นที่รองรับโดยทำเป็นตารางที่เรียกว่า “ตีตาราง” (การตีข้าวจะเรียกตามอุปกรณ์ที่รองรับ ถ้าใช้ครุรองรับก็จะเรียกว่า ตีครุ ถ้าใช้แคร่รองรับก็จะเรียกว่า ตีแคร่) โดยนำสาดกะลามานำปูบนตารางที่เตรียม

ไว้แล้วยืนบนสาคะลายข้าวเผ่าขึ้นแล้วฟากตรงส่วนที่เป็นรวงข้าวลงไปตรงสาคะลายบางคน อาจจะใช้ไม้ตีเข้าไปที่ข้าวเผ่าเพื่อให้แน่ใจว่าข้าวเปลือกออกจากรวงหมดแล้ว

ขั้นตอนที่ 12 พิธีการทำบุญลาน

ก่อนที่จะนำข้าวขึ้นยุ้งชาวนาจะมีการทำพิธีทำบุญลานเพื่อถวายทานข้าวใหม่ให้แก่ พระสงฆ์ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าจะได้อานิสงส์อย่างมาก นอกจากนั้นพิธีที่ทำขึ้นนี้ยังเป็นการแสดงความเคารพต่อเจ้าที่เจ้าทาง และเป็นการทำขวัญนาข้าว ฉางข้าว วัว และควายร่วมด้วยการทำพิธีทำบุญลานจะเริ่มขึ้นจากการปลูกประรำขึ้นบริเวณลานนวดข้าวสำหรับตั้งพระพุทธรูปและอาสนสงฆ์ จากนั้นชาวนาจะเตรียมภาชนะใส่ข้าวแม่โพสพเข้าพิธี ปักฉัตรซึ่งทำด้วยรวงข้าวที่ลานและตามกองข้าวที่นวดแล้ว ทำการรดด้วยสายสิญจน์เริ่มจากพระพุทธรูปมายังบาตรพระแล้ววนไปผูกกับเสาตรงกลางลาน วงรอบบริเวณลานแล้วกลับมาบรรจบตรงจุดเริ่มต้นพิธีกรรมด้วยการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ในคอนเย็นที่ลานนวดข้าว โดยเจ้าของนาจะเชิญญาติพี่น้องและชาวบ้านใกล้เคียงมาร่วมทำบุญฟังพระสวดมนต์ และพอรุ่งเช้าจะทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระและแขกผู้มาช่วยงาน แล้วพระประธานในพิธีจะนำน้ำมนต์ไปประพรมข้าวแม่โพสพ ข้าวที่เก็บไว้เป็นข้าวปลูกทำพันธุ์ เสาเกียดและกองข้าวอื่น ๆ เสร็จพิธีชาวนาจึงได้นำข้าวขึ้นยุ้ง

ขั้นตอนที่ 13 พิธีทำขวัญยุ้ง

การทำขวัญยุ้งเป็นพิธีที่ทำขึ้นประมาณเดือน 12 หรือเป็นการทำบุญอีกครั้งภายหลังจากการนวดข้าวและนำข้าวขึ้นยุ้ง การทำขวัญยุ้งชาวนาจะเริ่มในช่วงตอนเย็นของวันศุกร์มีการเชิญแม่โพสพให้กลับมาที่ลานนวดข้าวอีกครั้ง โดยได้มีการเตรียมเครื่องบูชาเอาไว้จนประกอบไปด้วยอาหารคาวหวาน ขนมต้มแดง ต้มข้าว หมากพลู บายศรีปากชาม ดอกไม้ ธูป เทียน เมื่อได้เวลาจะนำเครื่องบูชาที่เตรียมไว้ไปที่ยุ้งข้าวจะมีการทำตุ๊กตาเป็นรูปคนด้วยฟางข้าวมัดให้เป็นเหมือนหุ่นคนให้นั่งอยู่ที่มุมยุ้งข้าว กระดัง ขอลาย ไม้กวาด วางเตรียมไว้ในยุ้งข้าว เมื่อไปถึงก็จะนำผ้าพาดที่ประตูยุ้งข้าว สร้อยพาดไว้เช่นกัน นำอาหารวางไว้ที่หน้าประตูยุ้งข้าว จุดธูป และพูดว่า "แม่โพสพ แม่โพศรี แม่จันทร์เทวี แม่ศรีโสภะ เชิญมาเสวยขนมต้มแดงต้มข้าว อยู่กับลูกเต็มยุ้งเต็มฉาง" แล้วใช้กระดังโบกเข้ายุ้ง 3 ครั้ง ใช้ไม้ขอลายกวักเข้ายุ้ง 3 ครั้ง ใช้ไม้กวาดกวาดเข้ายุ้ง 3 ครั้ง นั่งรอสักครู่ ก็นำขนมไปใส่วางไว้บนคอกดาปูพุก แล้วพูดว่า "ดาปูพุกอย่าเที่ยวชุกเที่ยวชนเที่ยวหาบเที่ยวชนให้เต็มยุ้งเต็มฉาง ขวัญโฮ่วย ๆ" แล้วไหว้ 3 ครั้งเป็นเสร็จพิธี

ขั้นตอนที่ 14 พิธีเปิดยุ้ง

หลังจากการนวดข้าว และนำข้าวเข้ายุ้งฉางเป็นที่เรียบร้อยแล้วชาวนาจะเก็บข้าวเปลือกเตรียมไว้ 1 ขัน เพื่อใช้ทำพิธีเปิดยุ้งในชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวจะทำการในช่วงของวันศุกร์บริเวณลานนวดข้าว โดยจะเลือกผู้ที่เกิดปีมะโรงทั้งหญิงและชาย เนื่องจากมองว่ามะโรงงูใหญ่เป็นนัก

กษัตริย์ที่ไม่ทำอันตรายไม่กินข้าวไม่เหมือนหนูหรือสัตว์ชนิดอื่น ๆ ดังนั้นพอถึงวันพิธีจึงได้นำอาหารคาวหวานที่เตรียมไว้ ได้แก่ ขนมต้มแดง ต้มขาว ข้าวปากหม้อ และไข่ต้มมาให้กับผู้ที่เกิดปีมะโรงสังเวช และขณะที่สังเวชอยู่นั้นก็ทำการดักข้าวเปลือกที่เตรียมไว้ และเมื่อดักเสร็จก็มีขอพรให้แม่โพสพได้คลบนาคาลให้ข้าวมีมากมายดกดวงไม่รู้หมด หลังจากนั้นนำข้าวเปลือกดักเทลงยังพิธีกรรมเปิดขุมจึงได้เสร็จสิ้นลง

ขั้นตอนที่ 15 ขั้นตอนการใช้ข้าวเปลือกทำเป็นข้าวสาร

การทำข้าวเปลือกเป็นข้าวสารชาวนาจะต้องนำข้าวไปตากแดดให้แห้งเสียก่อนโรยเมล็ดให้เหลือเฉพาะเมล็ดที่สมบูรณ์โดยชาวบ้านบางบ้านก็จะสีเอง บางบ้านที่ไม่สีเองเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวจะนำเรือเข้ามาซื้อข้าวเปลือกโดยวัดความชื้นในพื้นที่ แต่ส่วนใหญ่จะเหมาลำโดยซึ่งเป็นกลไกกรรมและนำไปขายโรงสีข้าวอีกต่อหนึ่งส่วนที่สีข้าวเองจะนำข้าวไปตำหรือสีด้วยครกสีมือ การสีด้วยครกสีมือหรือการตำข้าวโดยการใช้ครกใช้สากในครั้งแรกจะได้เป็นข้าวกล้อง นำข้าวกล้องไปตำอีกครั้งหนึ่ง เรียกว่า“ซ้อมสาร” เมื่อซ้อมสารเสร็จแล้วจะนำมาผัดเพื่อแยกรำ ปลายข้าว และข้าวสารออกจากกันรำข้าวจะใช้ไปเป็นอาหาร ไก่เลี้ยงไว้บริเวณบ้านส่วนข้าวสารใช้บริโภคในครัวเรือนและใช้ประโยชน์อย่างอื่น

วัฒนธรรมข้าวในชุมชนสีข้าว และชุมชนสีเขียว การผลิตข้าวของชาวนาในชุมชนนอกจากความจำเป็นต้องอาศัยการเตรียมทุนเป็นปัจจัยหลักในการผลิตข้าวเพื่อซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวแล้วในแต่ละขั้นตอนของการผลิตข้าวยังได้อาศัยระบบความเชื่อทางพุทธศาสนาและผีสงเทวดา โดยออกมาในรูปของงานบุญ ประเพณี และ พิธีกรรมต่าง ๆ จนกระทั่งขั้นตอนสุดท้ายในการผลิตเป็นข้าวเปลือก และสีเป็นข้าวสารในที่สุด

กล่าวสรุปได้ว่า ทั้งสองชุมชนไม่ว่าจะเป็นชุมชนสีข้าว และชุมชนสีเขียวในสมัยดั้งเดิม (ก่อน พ.ศ. 2525) 100 ปีมานี้ชาวนาในชุมชนมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายวัฒนธรรมข้าว ยังคงอาศัยความเชื่อทางศาสนาพุทธ พราหมณ์ ความเชื่อในเทพยดา และผีสงเป็นหลักในการเป็นเครื่องมือในการเร่งการผลิต ปกป้องคุ้มครองภัยอันเกิดจากธรรมชาติที่ไม่สามารถควบคุมได้ทั้งพืช และที่คอยยึดเหนี่ยวจิตใจ และให้ความเคารพนับถือกิจกรรมที่ออกมาจึงเป็นวัฒนธรรมที่ผสมไปด้วยขั้นตอนการผลิตข้าวที่มีพิธีกรรม ค่านิยม ความเชื่อและขนบธรรมเนียม ประเพณีของชาวนาในชุมชน

วัฒนธรรมข้าว: วัฒนธรรมในระบบเศรษฐกิจสมัยดั้งเดิมของชุมชนสีข้าว และชุมชนสีเขียว

ระบบเศรษฐกิจภายในชุมชนสีข้าว และชุมชนสีเขียวสมัยดั้งเดิมก่อนปี พ.ศ. 2525

วิถีชีวิตชาวบ้านในชุมชนมีวิถีในการดำเนินชีวิตไม่แตกต่างกัน คือ จะมีอาชีพทำนาผลิตข้าว และเลี้ยงไก่ไข่เป็นหลักส่วนอาชีพอื่น ๆ พอมืออยู่ข้าง ได้แก่ เลี้ยงปลา ปลุกต้นกล้วย มะม่วง มะพร้าว จะปลูกตามบริเวณบ้าน ริมคลอง และบริเวณริมคันนา

การผลิตข้าวในระบบเศรษฐกิจดั้งเดิมเป็นการผลิตข้าวเพื่อการดำรงชีวิตเป็นหลัก โดยเป็นการผลิตแบบพอเพียงชีพ (Subsistence) คือ ผลิตเพื่ออยู่เพื่อกิน ไม่ได้ผลิตเพื่อการแลกเปลี่ยน หรือไม่ได้ผลิตเพื่อขายแต่อย่างใดการผลิตจะทำสลับไปกับพิธีกรรมการผลิตข้าวจะใช้เครื่องมือที่ไม่ทันสมัยวิธีการสีข้าวเพื่อให้ข้าวเปลือกเป็นข้าวสารด้วย “ครกกระเดื่อง” ครกกระเดื่องชาวนาจะทำกันเองด้วยการนำท่อนไม้ขนาดใหญ่ประมาณ 80-90 เซนติเมตร มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 50-60 เซนติเมตร เจาะตรงกลางให้มีร่องลึกโดยใช้ขวาน หลังจากนั้นเอาแถบไม้เป็นซี่ และจุดไฟเผาส่วนกลางของท่อนไม้เผาเป็นโพรงให้มีขนาดเล็กตามต้องการ จัดภายในให้เกลี้ยงภายในตัวครกจะมี 2 ขนาด คือ ขนาดใหญ่ และขนาดเล็กทำด้วยไม้เนื้อแข็งส่วนสากทำด้วยไม้เนื้อแข็งเช่นกันมีความยาวขนาด 2 เมตร มีลักษณะปลายทั้งสองข้างมนหัวสากทวนใหญ่ปลายสากเรียวเล็ก ตัวกลางลำตัวสากคอกกลม กลิ้งพอดีกับมือกำอย่างหลวม ปลายสากมีไว้ตำข้าวตำ ส่วนหัวสากมีไว้ตำข้าวซ้อมมือ การตำข้าว วิธีการตำชาวนาจะนำข้าวที่ตำไปผึ่งแดดหนึ่งวันเสียก่อนเพื่อให้ข้าวแห้งเพื่อให้เปลือกกะเทาะออกง่ายหลังจากนั้นนำข้าวมาเทลงในครกจำนวนพอเหมาะคนที่ตำจะใช้ 2-3 คน การตำจะทิ้งช่วงจังหวะไม่พร้อมกันการตำจะใช้เวลานานพอสมควรคอยสังเกตให้เหลือเปลือกน้อยที่สุดอยู่ในข้าวสารแล้วเก็บเปลือกออก (ยกย่อง ดิงาม, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2555 และ อ่อน สะสวย, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2555)

ส่วนการเลี้ยงไก่นิยมเลี้ยงไก่ไข่โดยให้ไก่หาอาหารกินอย่างอิสระตามบริเวณบ้านในกรณีถ้าเจ้าของมีข้าวสุกเหลือ หรือ เศษอาหารจากการรับประทานในแต่ละมื้อก็จะนำมาให้ไก่กิน การผลิตข้าวเพื่อจำหน่ายจะอยู่ราวปี พ.ศ. 2504 เมื่อผลผลิตข้าวมีปริมาณเพิ่มขึ้น การเดินทางหรือการคมนาคมทางเรือสะดวกขึ้นการผลิตจึงเป็นไปเพื่อการค้าซึ่งชาวบ้านชุมชนคลองสวน ตำบล ก่อไข่ ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่าสมัยที่เป็นหนุ่มอายุประมาณ 20 ปี ได้เห็นวิถีชีวิตของชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวมามากเพราะการค้าข้าวไม่ได้แตกต่างจากชุมชนคลองสวนที่มีพ่อค้าคนกลางนำเรือร่อนเข้ามาตามคลองเข้ามาซื้อขายข้าวและดีราคาจากชาวนาส่วนใหญ่จะเหมาความขึ้นอยู่ในราคาเดียวกัน และบรรทุกไปขายให้กับโรงสีที่อยู่บริเวณใกล้เคียง (ทั้งสองชุมชนไม่มีโรงสี) ในบางครอบครัวจะเก็บข้าวเปลือกไว้สีเอง (กนก รักดี, สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2554; ลำไย บัวหอม, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2553; กมล หนูเล็ก, สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2554; ขอม ยิ่งใหญ่, สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2554; ยิ่งยศ ย่อกลม, สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2554 และพร ดิงาม, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2554)

กล่าวได้ว่าการผลิตข้าวในระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมของชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวที่มีการผลิตข้าวเพื่อการค้ามีขั้นตอนการผลิตข้าว หรือวัฒนธรรมข้าวในระบบมีลักษณะพอสรุปได้ ดังนี้

ขั้นตอนวัฒนธรรมข้าวในระบบเศรษฐกิจของชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว ดั้งเดิม

1. การผลิตเพื่อยังชีพ และการค้า

สมัยดั้งเดิมของชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว การผลิตข้าวในชุมชนเป็นการผลิตเพื่อยังชีพและมีการเปลี่ยนแปลงเป็นการค้า การผลิตเพื่อยังชีพจะเก็บไว้สำหรับการบริโภค ภายในครัวเรือนตลอดทั้งปีส่วนการค้าจะมีพ่อค้าคนกลางนำเรือมาซื้อและขนาน้ำหนักเป็นกิโลกรัมโดยจะใช้วิธีการเหมาความชื้นด้วย

2. ทำนาปี /นาปรัง

ชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว เป็นชุมชนที่แวดล้อมไปด้วยแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ได้แก่ กลุ่มน้ำสาขาที่ราบลุ่มแม่น้ำบางปะกง และคลองชลประทาน และคลองชลประทาน ได้แก่ คลองประเวศน์บุรีรมย์ คลองสีขาว และคลองสีเขียวทำให้ชาวนามีทั้งการทำนาปี และนาปรังโดยมีการปลูกข้าวปีละ 1-2 ครั้ง การทำนาขึ้นอยู่กับการฤดูกาลถ้ามีน้ำเต็มเข้าน้ำทำให้ดินแฉะชาวบ้านจะปลูกข้าวเพียงปีละ 1 ครั้ง ถ้าบ้านใครไม่ได้ผลกระทบบากก็จะปลูกข้าวกัน 2 ครั้ง โดยชาวนาจะมีการไปมาหาสู่กันด้วยการช่วยเหลือกัน

3. พันธุ์ข้าว หรือกล้าข้าวใช้พันธุ์จากในชุมชน

ใกล้หน้าฝนชาวนาจะเตรียมหาพันธุ์ข้าว หากไม่ได้เก็บไว้เองก็จะขอหยิบยืมกันในหมู่เครือญาติหรือในชุมชน และจะมีการแยกพันธุ์ข้าวตามอายุของการออกรวงข้าวเป็นข้าวหนัก และข้าวเบา ถ้าเป็นข้าวหนักเมื่อนำมาปลูกจะออกรวงช้าใช้ปลูกในนาที่มีน้ำมากเพื่อเลี่ยงการเกี่ยวข้าวจนน้ำซึ่งเป็นการลำบากในการเกี่ยวเกี่ยวและข้าวจะเปียก มีความชื้นสูง ส่วนข้าวเบาเป็นข้าวที่ออกรวงเร็วใช้ปลูกในนาที่มีน้ำน้อยเพื่อเลี่ยงการที่ข้าวออกรวงไม่ทันน้ำ และเมื่อได้เมล็ดพันธุ์เกษตรกรจะล้างเมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่อเตรียมปลูกต่อไป

4. แรงงานจากคน และสัตว์

แรงงานส่วนใหญ่ในชุมชนได้จากแรงงานคน และแรงงานสัตว์ แรงงานจากคนเป็นแรงงานที่ได้จากสมาชิกในครอบครัว ทุกคนจะร่วมกันทำนาทุกขั้นตอนไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ส่วนแรงงานสัตว์ได้จากควายมีการเตรียมควายตัวโตพอที่จะใช้งานนำมาสนตะพาย (เป็นการนำเอาเหล็กแทงเข้าไปที่กระดูกอ่อนที่เป็นผนังกันระหว่างกระดูกด้านในของควายและนำเชือกมาร้อย) และนำมาฝึกจนและบังคับไถนา

5. ใช้วัสดุที่หาซื้อภายในท้องถิ่น

วัสดุที่ใช้ส่วนใหญ่จะ ไม่มีการทำขึ้นเองชาวบ้านจะหาซื้อจากเมืองแปดริ้ว หรือพ่อค้า นำมาขายในชุมชน หรือตลาดคลองสวนของที่ซื้อจะเป็นอุปกรณ์เกือบทุกชนิดที่ใช้ในการทำนา เช่น ไถ เป็นท่อนไม้ที่ไว้ผูกเชือกต่อจากแอกที่คอควายจะทำด้วยไม้ (มีเพียงฝานไถ ปะข้างไถ ขอส สำหรับเกาะพอง เท่านั้นที่ทำจากเหล็ก) คราด เป็นเครื่องมือสำหรับทำให้ดินที่ไถแล้วละเอียด (ประกอบด้วยตัวคราด ลูกคราด คันคราด เสาจับคราด มือจับ) เชือก (ส่วนใหญ่จะทำจากปอหรือ เถาวัลย์) เพื่อนำมาต่อเชื่อมส่วนต่าง ๆ ของไถเข้ากับควายเพื่อบังคับควาย

6. มีผู้จ้าง

หลังจากการเก็บเกี่ยวชาวบ้านส่วนใหญ่จะเก็บข้าวไว้ในยุ้งฉาง เพราะการเก็บข้าวไว้ในยุ้งฉางจะทำให้ข้าวเปลือกเก็บไว้ได้นานและที่สำคัญคือข้าวเปลือกที่ได้จากนาปีจะทำให้คงสภาพ น้ำหนักและคุณภาพไม่เปลี่ยนไปมากนัก ซึ่งปัจจัยดังกล่าวสอดคล้องกับวิถีการผลิตและระบบ การตลาดของชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวในขณะนั้นซึ่งการคมนาคมเริ่มมีความสะดวกมากขึ้น ผลผลิตที่ได้จากการเก็บเกี่ยวช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยวจะมีข้าวปริมาณมากออกสู่ตลาดทำให้ราคาตกต่ำ ชาวบ้านจึงได้เก็บข้าวไว้จนกว่าราคาสูงขึ้น หรือรอจนกว่าจะถึงฤดูน้ำหลากมีเรือเข้ามาบรรทุก ข้าวเปลือกในชุมชนได้ชาวบ้านจึงนำข้าวออกขายกับพ่อค้าคนกลางหรือ โรงสีท้องถิ่นในการจำหน่าย ออกสู่ตลาดและผู้บริโภคต่อไป

7. การลงแขก

การลงแขกเกี่ยวข้าวเป็นการแสดงความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อและเกื้อกูลของคนใน สังคมให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ชาวนาในชุมชนมีการร่วมลงแขกเกี่ยวข้าวโดยเริ่มจากภายใน ครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้าน การลงแขกมีความสัมพันธ์กับระยะเวลาของฟ้าและฝน จะต้อง เร่งรีบในการเพาะปลูก ปักดำ เก็บเกี่ยว ในครอบครัวใดมีแรงงานมากก็จะทำได้เร็วและทันเวลา แต่ ถ้าครอบครัวใดที่มีคนน้อยก็จะทำสำเร็จได้ยาก ณ จุดนี้ที่ก่อให้เกิดประเพณี ลงแขก เพื่อช่วยเหลือ กันด้านแรงงาน ไม่มีค่าจ้างตอบแทนมีเพียงน้ำใจเลี้ยงอาหารข้าวปลาตามแต่จะหาได้ในท้องถิ่น หมุนเวียนกันไปจากครอบครัวหนึ่งสู่อีกครอบครัวหนึ่งทำให้การทำงานสำเร็จลุล่วงมีอาหารเพียงพอ ไม่ขาดแคลน

8. ทำหุ่นไล่กา

ชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว เมื่อหว่านข้าวปลูกเสร็จแล้ว มักจะมีนกและกามากินข้าวที่ หว่าน ชาวนาจะทำหุ่นไล่กาขึ้นโดยทำเป็นหุ่นเลียนแบบมนุษย์ปักไว้ในนาเพื่อให้นกที่จะมากิน พืชผลตกใจกลัวโดยมากจะทำจากฟางข้าวรูปร่างคล้ายคนมีแขน ขา ศีรษะคล้ายคนจริง อาจจะสวม หมวกฟางเก่าที่ไม่ใช่แล้ว ที่แขนทั้งสองข้างขยับได้เมื่อ โคนลมพัด วิธีการจะไม่ทำเป็นกากระบาค

เหมือนไม้กางเขน สูงขนาดตัวคนแล้วสวมด้วยเสื้อผ้าเก่า ๆ หมวกหรืออบเก่าไว้ตรงส่วนตัว ทำให้เหมือนคนพอลมพัดหุนก็จะขยับ เป็นการโล่กโล่กาได้ระดับหนึ่ง

9. ใช้ปุ๋ยธรรมชาติในการผลิต

การทำนาเพื่อได้ผลผลิตที่สมบูรณ์ และเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของข้าวชาวนาได้มี การใช้ปุ๋ยธรรมชาติจากมูลสัตว์ เช่น วัว ควาย ในการเพาะปลูก ชาวนายังไม่มีความรู้ในเรื่องการใช้ ปุ๋ยเคมีในการปลูกข้าว ที่สำคัญปุ๋ยเคมีก็ยังไม่มีความจำเป็นกับการนำมาใช้ในการเพาะปลูกข้าว เนื่องจากข้าวที่ปลูกนั้นใช้เพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนและการค้าหลังจากที่มีการแบ่ง หรือเหลือ ไว้สำหรับบริโภค

10. ทุกขั้นตอนการผลิตข้าวมีพิธีกรรม

การผลิตข้าว ทุกขั้นตอนมีพิธีกรรมในการผลิตตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมลานเกี่ยวข้าว การตีข้าว การนวดข้าว การเก็บข้าว การเก็บฟาง การสีข้าว และหลังการเก็บเกี่ยวการเรียก ขวัญข้าว

วัฒนธรรมข้าวชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวในสมัยดั้งเดิมนั้น (ก่อนปี พ.ศ. 2525) นั้น เป็นวัฒนธรรมการผลิตข้าวที่ผลิตเพื่อการยังชีพ และมีการพัฒนามาเป็นการผลิตเพื่อการค้าอย่างรวดเร็ว โดยการผลิตเพื่อการบริโภคจะเก็บไว้ให้พอเพียงกับการบริโภคในช่วงเฉพาะฤดูกาล (บางครั้งอาจเก็บไว้ทั้งปีถ้าในครอบครัวนั้นไม่ได้ทำนาเป็นครั้งที่ 2 ในปีนั้น ๆ) ทั้งนี้เนื่องจาก ชุมชนทั้งสองเป็นชุมชนที่มีน้ำพอเพียงที่จะทำนาปรังได้โดยจะทำกัน 2 ครั้งใน 1 ปี แหล่งน้ำที่ ช่วยในการทำนาจะเป็นทั้งแหล่งน้ำธรรมชาติ ได้แก่ ลุ่มน้ำบางปะกง รวมถึงน้ำฝน และคลองชลประทานที่ไหลผ่านและเชื่อมต่อในชุมชน อาทิ คลองประเวศบุรีรมย์ คลองบางกะไห ฯลฯ

กล่าวสรุปได้ว่า ทั้งชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวในสมัยดั้งเดิมเป็นสังคมเกษตรกรรมมี การประกอบอาชีพทางการผลิตข้าวเป็นหลักต่อมาจึงเป็นการผลิตเพื่อขาย โดยจะมีพ่อค้าคนกลาง ที่เป็นคนทั้งในชุมชน และต่างชุมชนเข้ามาซื้อข้าวเมื่อถึงฤดูการเก็บเกี่ยวผลผลิต อาชีพอย่างอื่น มีการเลี้ยงไก่ไข่ในบริเวณบ้านมีการเปลี่ยนแปลงในช่วงหลังคือ การที่ชาวนาเปลี่ยนไปประกอบ อาชีพอื่นเพิ่มขึ้น เช่น มีการเลี้ยงปลา เลี้ยงกุ้ง ปลูกต้นกล้วย ปลูกมะพร้าว